

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดกิจกรรมศิลปะวาดภาพเพื่อเสริมความคิดสร้างสรรค์ของนักเรียนชั้นอนุบาล ตามหัวข้อดังต่อไปนี้

1. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับความคิดสร้างสรรค์

ความหมายของความคิดสร้างสรรค์

ความสำคัญของความคิดสร้างสรรค์

กระบวนการคิดสร้างสรรค์

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับความคิดสร้างสรรค์

องค์ประกอบของความคิดสร้างสรรค์

พัฒนาการทางความคิดสร้างสรรค์

การสอนเพื่อส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์

อุปสรรคที่สกัดกั้นความคิดสร้างสรรค์

แบบทดสอบวัดความคิดสร้างสรรค์

2. แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมศิลปะวาดภาพ

ความหมายของกิจกรรมศิลปะ

ความสำคัญของกิจกรรมศิลปะ

ความหมายของการวาดภาพ

การจำแนกระยะพัฒนาการของการวาดภาพ

องค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับการวาดภาพของเด็กปฐมวัย

3. ภูมิหลังของโรงเรียนบ้านโป่ง อำเภอยะปราชญ์ จังหวัดเชียงใหม่

4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับความคิดสร้างสรรค์

ความหมายของความคิดสร้างสรรค์

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความคิดสร้างสรรค์ ทำให้พบว่าการศึกษานี้มาเป็นเวลานานและมีหลายท่านที่ได้ให้ความสนใจในเรื่องนี้เป็นอย่างมาก ตามที่รวบรวมไว้ดังนี้

การคิดสร้างสรรค์ คือ ลักษณะการคิดอย่างกว้างขวางหรือการคิดหลายแง่หลายมุม หรือที่เรียกว่าการคิดแบบอเนกนัย ซึ่งทำให้สามารถคิดและค้นพบความสัมพันธ์ใหม่ๆ ของสิ่งต่าง ๆ รวมถึงการคิดแก้ปัญหา ตลอดจนการคิดประดิษฐ์สิ่งแปลก ๆ ใหม่ ๆ ขึ้น ตามที่ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2523, หน้า 51) ได้ให้ความหมายไว้ข้างต้น มีความสอดคล้องกับความคิดเห็นของ อารี พันธุ์มณี (2537, หน้า 9) ที่ว่า การคิดสร้างสรรค์เป็นกระบวนการทางสมองที่คิดในลักษณะอเนกนัย นำไปสู่การค้นพบสิ่งแปลก ๆ ใหม่ ๆ ด้วยการคิดคัดแปลงปรุงแต่งจากความคิดเดิมผสมผสานกันให้เกิดสิ่งใหม่ ซึ่งรวมทั้งการประดิษฐ์คิดค้นสิ่งต่าง ๆ ตลอดจนวิธีการคิด ทฤษฎีหลักการได้สำเร็จ การที่ความคิดสร้างสรรค์จะเกิดขึ้นได้นั้นไม่ใช่เพียงแค่คิดในสิ่งที่เป็นไปได้ ไม่ได้ หรือคิดในสิ่งที่เป็เหตุเป็นผลเพียงอย่างเดียวเท่านั้น หากแต่ความคิดสร้างสรรค์ก็เป็นสิ่งสำคัญยิ่งที่จะก่อให้เกิดความแปลกใหม่ แต่ต้องควบคู่ไปกับการพยายามที่จะสร้างความคิดค้นหรือจินตนาการประยุกต์จึงจะทำให้เกิดผลงานจากความคิดสร้างสรรค์ ซึ่งศิริกาญจน์ โกสุมภ์ และคณะ (2549, หน้า 74) ให้ความหมายเพิ่มเติมว่า จินตนาการประยุกต์ที่สามารถนำไปสู่สิ่งประดิษฐ์คิดค้นทางเทคโนโลยีนั้น เป็นความคิดในลักษณะที่คนอื่นคาดไม่ถึง เป็นความคิดหลากหลาย คิดได้กว้างไกล เป็นได้ทั้งปริมาณและคุณภาพ มี 3 ลักษณะด้วยกัน กล่าวคือ

1. เป็นกระบวนการ หมายถึง ความรู้สึกไวต่อปัญหา พยายามคิดแก้ปัญหา
2. เป็นลักษณะของบุคคล หมายถึง บุคคลที่มีความกระตือรือร้น อยากรู้ อยากเห็น
3. เป็นลักษณะของผลผลิต หมายถึง ผลงานที่สร้างสรรค์

ความคิดสร้างสรรค์นั้นยังเป็นเป็นพฤติกรรมของบุคคลที่แสดงความคิดใหม่ ๆ อันเป็น

การกระทำที่บุคคลคัดเลือกจากประสบการณ์ ที่ผ่านมาเพื่อสร้างรูปแบบใหม่ ความคิดใหม่หรือผลิตผลงานใหม่ ซึ่ง Anderson and others (อ้างใน กรมวิชาการ, 2535, หน้า 2) ได้กล่าวไว้ว่า

ความคิดสร้างสรรค์เป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกคนเป็นเจ้าของในระดับต่าง ๆ กัน โดยที่ความคิดสร้างสรรค์นี้สามารถพัฒนาได้ทุกระดับอายุ ถ้ามีการจัดสถานการณ์ที่เหมาะสม และ Wallach and Kogan (อ้างใน อารี พันธุ์มณี, 2544, หน้า 154) ยังได้เสริมว่า ความคิดสร้างสรรค์เป็นความสามารถในการคิดได้อย่างสัมพันธ์กัน และเชื่อมโยงกันได้อย่างมีความหมาย โดย Guilford (อ้างใน อารี พันธุ์มณี, 2544, หน้า 154) เพิ่มเติมว่า ความคิดสร้างสรรค์เป็นความสามารถทางสมองที่จะคิดได้หลายทาง

ซึ่งประกอบด้วยความคิดริเริ่ม ความคล่องตัวในการคิด ความคิดยืดหยุ่น และความคิดละเอียดลออ จึงทำให้ความคิดสร้างสรรค์เกิดขึ้นโดยไม่มีขอบเขต ทำให้บุคคลสามารถมีความคิดสร้างสรรค์ในหลาย ๆ แบบ ซึ่งส่งผลให้ความคิดสร้างสรรค์ที่นั้นมีมากมายไม่จำกัด โดยสมศักดิ์ ภูววิภาดาวรรณ (2544, หน้า 7) ให้ความหมายความคิดสร้างสรรค์ในอีกมุมมองว่า ความคิดสร้างสรรค์ยังเป็นเรื่องที่สลับซับซ้อน ยากต่อการให้นิยามที่แน่นอนตายตัว ถ้าพิจารณาความคิดสร้างสรรค์โดยยึดผลงานเป็นหลัก ผลงานต้องเป็นผลงานที่แปลกใหม่และมีคุณค่าโดยมีคนยอมรับ ถ้าพิจารณาความคิดสร้างสรรค์โดยยึดหลักกระบวนการ กระบวนการนั้นต้องเป็นกระบวนการเชื่อมโยงสัมพันธ์สิ่งของหรือความคิดสร้างสรรค์ที่แตกต่างกันอย่างมากรวมเข้าด้วยกันได้ ถ้าพิจารณาโดยยึดหลักคุณลักษณะของบุคคล บุคคลนั้นต้องเป็นตัวของตัวเอง มีความคิดคล่องแคล่ว ความคิดยืดหยุ่น และความคิดละเอียดลออได้

จากความหมายของความคิดสร้างสรรค์ในหลายบุคคลข้างต้นผู้วิจัยสรุปได้ว่า ความคิดสร้างสรรค์เป็นความคิดที่มีลักษณะอนันต์ เป็นกระบวนการทางสมองที่สามารถคิดและแสดงออกทางพฤติกรรมของมนุษย์ในการประดิษฐ์สิ่งใหม่ ๆ ขึ้นมาได้หลายรูปแบบ ซึ่งความคิดที่เกิดขึ้นเป็นความคิดไม่มีขอบเขต และเป็นเรื่องที่ซับซ้อนยากต่อการที่จะให้นิยามความหมายที่ชัดเจนได้ โดยความคิดสร้างสรรค์นี้ยังสามารถเกิดขึ้นและพัฒนาได้ในคนทุกเพศ ทุกวัยอีกด้วย

ความสำคัญของความคิดสร้างสรรค์

การพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ตั้งแต่โบราณจนถึงปัจจุบันของมนุษย์นั้น ล้วนแต่อาศัยผลผลิตทางความคิดสร้างสรรค์ที่นำไปใช้แก้ปัญหา รวมถึงสรรค์สร้างและพัฒนาให้เกิดความเจริญในด้านต่าง ๆ จากการศึกษาแนวโน้มในปัจจุบันเชื่อว่าสังคมในอนาคตจะมีความซับซ้อนและหลากหลายมากยิ่งขึ้น ดังนั้นความคิดสร้างสรรค์จึงเป็นส่วนหนึ่งที่สามารถนำไปใช้ควบคู่กับความรู้ ทักษะ และข้อมูลต่าง ๆ เพื่อแก้ปัญหาในสังคมได้

ความสำคัญของความคิดสร้างสรรค์ทำให้เกิดความเจริญก้าวหน้าทางวิชาการ การค้นพบสิ่งแปลกใหม่ไม่ว่าจะเป็นด้านวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี ศิลปะ อุตสาหกรรม ย่อมเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศ ทำให้เกิดความสะดวกสบายในชีวิตประจำวัน และมีประโยชน์ต่อสังคมทำให้เกิดรายได้แก่ประเทศ ซึ่งพรหมณี เกษกมล (2534, หน้า 75) ได้กล่าวไว้ สอดคล้องกับความคิดของ อารี พันธุ์มณี (2545, หน้า 1) ที่ว่า ความคิดสร้างสรรค์เป็นความสามารถที่สำคัญอย่างหนึ่งของมนุษย์ และเป็นปัจจัยที่จำเป็นอย่างยิ่งในการส่งเสริมความเจริญก้าวหน้าของประเทศชาติ ประเทศใดก็ตามที่สามารถแสวงหา พัฒนา และดึงเอาศักยภาพเชิงสร้างสรรค์ของคนในประเทศชาติออกมาใช้ให้เกิดประโยชน์มากเท่าใด ก็ยังมีโอกาสพัฒนาและเจริญก้าวหน้าได้มากขึ้นเท่านั้น ดังจะเห็นได้จากประเทศพัฒนาทั้งหลายซึ่งจัดเป็นประเทศผู้นำของโลก ทั้งนี้เพราะประเทศดังกล่าวมีประชากร

ที่มีความคิดสร้างสรรค์ ประชาชนกล้าคิด กล้าใช้จินตนาการ สามารถสร้างสรรค์ผลงานแปลกใหม่ ที่เป็นประโยชน์เอื้ออำนวยความสะดวกสบายเหมาะสมกับสถานการณ์

กล่าวไว้ข้างต้น

อีกทั้งทองคุณ หงส์พันธ์ (2534, หน้า 53-54) ยังได้กล่าวถึงความคิดสร้างสรรค์ว่าความคิดสร้างสรรค์มีคุณค่าทั้งต่อสังคมและต่อตนเอง ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1. คุณค่าต่อสังคม

- 1.1 ก่อให้เกิดความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและวิทยาการในสาขาต่าง ๆ
- 1.2 ช่วยแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น
- 1.3 ทำให้ผู้คนดำรงชีวิตอย่างสงบสุข
- 1.4 ช่วยให้เกิดการค้นพบสิ่งแปลก ๆ ใหม่ ๆ ที่มีคุณประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต
- 1.5 ช่วยให้ผู้สังคมมีความเจริญก้าวหน้า เกิดการพัฒนา
- 1.6 ช่วยให้เกิดความสะดวก อำนวยประโยชน์สุขต่อทุก ๆ คน
- 1.7 ช่วยให้เกิดรายได้แก่ประเทศชาติ

2. คุณค่าต่อตนเอง

- 2.1 ทำให้ผู้สร้างสรรค์มีความพึงพอใจ มีความสุข
- 2.2 พัฒนาบุคลิกภาพในด้านความมั่นใจในตนเอง
- 2.3 สามารถเผชิญปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ
- 2.4 ช่วยให้บุคคลประสบความสำเร็จทั้งในด้านครอบครัวและหน้าที่การงาน
- 2.5 ช่วยให้ผู้ปรับตัวเข้ากับสังคมได้ดี

จากคำกล่าวข้างต้นสามารถสรุปความสำคัญของความคิดสร้างสรรค์ได้ว่า ความคิดสร้างสรรค์นั้นมีคุณค่า และมีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับการพัฒนาคนในประเทศชาติ ทั้งในอดีตและปัจจุบัน รวมถึงในอนาคตความสำคัญของความคิดสร้างสรรค์ยิ่งเพิ่มมากขึ้นเพราะประชากรในประเทศที่พัฒนาแล้วล้วนเห็นถึงความสำคัญของความคิดสร้างสรรค์และนำความคิดสร้างสรรค์มาใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์ทั้งกับตนเองรวมทั้งกับสังคมอีกด้วย

กระบวนการคิดสร้างสรรค์

กระบวนการคิดสร้างสรรค์เป็นส่วนสำคัญอีกอย่างหนึ่งในการคิดสร้างสรรค์ ซึ่งเป็นวิธีการคิดหรือกระบวนการทำงานของสมองอย่างเป็นขั้นตอนจนสามารถคิดแก้ปัญหาได้สำเร็จ ดังที่สมศักดิ์ ภู่วิภาดาพรรณ (2544, หน้า 17-22) ได้กล่าวถึงกระบวนการคิดสร้างสรรค์ 2 แบบ คือ

1. กระบวนการของการคิดสร้างสรรค์ตามทัศนะของ Wallach

ปัจจุบันยังไม่ได้เป็นที่ยอมรับกันว่าขั้นตอนต่อไปนี้จะขั้นตอนที่แท้จริงของกระบวนการของการคิดสร้างสรรค์ เราคงต้องรอการศึกษาวิจัยต่อไปเพื่อหาข้อยืนยัน สนับสนุน หรือคัดค้าน แต่โดยทั่วไปอาจกล่าวได้ว่า กระบวนการของการคิดสร้างสรรค์ที่ Wallach (1926, อ้างใน สมศักดิ์ ภู่วิภาดาพรรณ, 2544, หน้า 17) เผยแพร่นั้นเป็นที่ยอมรับกันมามากกว่า 50 ปีแล้ว ขั้นตอนต่าง ๆ ในกระบวนการคิดสร้างสรรค์มีดังต่อไปนี้

1.1 ขั้นการเตรียมตัว เป็นขั้นของการเตรียมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับปัญหา ความรู้ ทักษะ และทัศนะที่เรามีต่อโลกอย่างกว้างขวาง นอกจากนี้ยังรวมถึงความสามารถเชื่อมโยงสัมพันธ์ความคิดหรือสิ่งของที่มีความแตกต่างกันอย่างมากเข้าด้วยกัน ความสามารถเชื่อมโยงสัมพันธ์นี้เสนอขึ้นมาโดย Mednick (1962, อ้างใน สมศักดิ์ ภู่วิภาดาพรรณ, 2544, หน้า 17) ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะตัวของผู้ที่มีความคิดสร้างสรรค์

1.2 ขั้นฟักตัว เป็นขั้นของการพยายามลืมเรื่องที่ต้องการคิดเสียให้หมดสิ้น กล่าวคือหลังจากที่เราได้ผ่านขั้นการเตรียมตัวแล้วบางครั้งต้องอาศัยระยะเวลาในการฟักตัวเพื่อให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ นักคิดสร้างสรรค์หลายคน เมื่อให้เขานึกถึงระยะเวลาที่สำคัญของการผลิตผลงานสร้างสรรค์ เขามักอ้างถึงระยะฟักตัวเสมอ

1.3 ขั้นการรู้แจ้ง เป็นขั้นที่เกิดขึ้นหลังจากที่บุคคลลืมเรื่องที่ต้องการคิดหาคำตอบระยะหนึ่ง จากนั้นจะเกิดการหยั่งเห็นขึ้นเหมือนกับแสงสว่างที่พลันฉายแวบขึ้นมาในสมอง ทันใดนั้นคำตอบที่ต้องการก็แจ่มชัดขึ้นมาในความคิดโดยไม่ต้องใช้ความพยายามใด ๆ

1.4 ขั้นการตรวจสอบ เป็นขั้นสุดท้ายของกระบวนการของการคิดสร้างสรรค์ คือ หลังจากนึกได้แล้วก็จะทบทวน ตรวจสอบผลงานทั้งหมดจนเป็นที่พอใจ

กระบวนการ 4 ขั้นดังกล่าวได้รับการสนับสนุนจากงานศึกษาของ Rugg (1963, อ้างใน สมศักดิ์ ภู่วิภาดาพรรณ, 2544, หน้า 18) ซึ่งศึกษาเกี่ยวกับผลงานที่มีความคิดสร้างสรรค์ของนักคิดสาขาต่าง ๆ คือ นักวิทยาศาสตร์ นักคณิตศาสตร์ และนักประพันธ์ร้อยกรอง งานสร้างสรรค์มักใช้เวลา อาจเป็นเดือนหรือปี โดยต้องอาศัยเวลาเตรียมตัวยังไม่สามารถผลิตผลงานออกมา แม้นักคิดสร้างสรรค์เหล่านั้นจะพยายามเพียงใดก็ตามจนกระทั่งถึงจุดหนึ่งซึ่งนักคิดเหล่านั้นจะเกิดรู้แจ้ง

ขึ้นมาโดยฉับพลันต่อคำตอบที่ต้องการ และเวลาที่เขารู้แจ้งนี้มักจะเกิดขึ้นภายหลังจากที่เขาหยุดคิดในปัญหานั้นไปชั่วระยะเวลาหนึ่ง

ขั้นการคิดสร้างสรรค์ทั้ง 4 มิได้ใช้กับนักคิดสร้างสรรค์ที่มีชื่อเสียงและประสบความสำเร็จเท่านั้น บุคคลธรรมดาที่สามารถใช้ได้ในการพยายามผลิตงานสร้างสรรค์ Patrick (1935, 1937, 1938, อ้างใน สมศักดิ์ ภูวภาคารวรรณ, 2544, หน้า 18) ได้ศึกษากระบวนการผลิตงานสร้างสรรค์ของนักประพันธ์และคนที่ไม่ใช่ นักประพันธ์ จิตรกร และผู้ที่ไม่ใช่จิตรกร พบว่าเขาเหล่านั้นได้กล่าวถึงขั้นตอน 4 ขั้นที่ใช้ในการคิดเช่นเดียวกับที่กล่าวมาแล้ว และเมื่อกำหนดระยะเวลาทำงานให้ไม่เท่ากัน คือ กลุ่มหนึ่งให้ทำทันที อีกกลุ่มหนึ่งให้เวลา 2 อาทิตย์ คนทั้ง 2 กลุ่มก็ใช้ขั้นตอนการคิด 4 ขั้นเหมือนกัน จึงสรุปได้ว่าขั้นตอนการคิดสร้างสรรค์ 4 ขั้นนี้ น่าจะเป็นกระบวนการของการคิดสร้างที่บุคคลใช้ในการผลิตงานสร้างสรรค์ได้เป็นอย่างดี

2. กระบวนการของการคิดสร้างสรรค์ตามทัศนะของ Reilly and Lewis

กระบวนการคิดสร้างสรรค์อีกลักษณะหนึ่งที่เสนอโดย Reilly and Lewis (1983, อ้างใน สมศักดิ์ ภูวภาคารวรรณ, 2544, หน้า 19) เป็นที่น่าสนใจมาก เพราะมีประโยชน์ในการนำไปใช้ในการเรียนการสอนเพื่อส่งเสริมให้นักเรียนรู้จักคิดสร้างสรรค์ ดังต่อไปนี้

ขั้นที่ 1 การเห็นซึ่งปัญหา คนที่มีความคิดสร้างสรรค์จะเห็นปัญหาอย่างที่คนทั่วไปไม่เห็น เช่น จากสิ่งธรรมดาในชีวิตประจำวัน เขาอาจมองเห็นปัญหาที่ดูแปลกประหลาด เขามองดูสิ่งเหล่านี้โดยปราศจากวงจำกัดที่คนทั่วไปมี โดยจะมองไปอีกแบบหนึ่ง เห็นความสัมพันธ์ที่เราดูว่าไม่น่าจะมีความสัมพันธ์กันได้ ลงเล่นกับปัญหาอย่างสนุกสนาน หรือแม้แต่เล่นแบบเด็กเล็ก ๆ ลักษณะเหล่านี้ล้วนเป็นจุดเริ่มต้นของการผลิตงานสร้างสรรค์

ขั้นที่ 2 การขยายปัญหา คนที่มีความคิดสร้างสรรค์ไม่ได้มองเห็นปัญหาแง่เดียว แต่มองดูปัญหาในแง่ต่าง ๆ กล่าวคือ เขาอาจขยายขอบเขตของปัญหาให้กว้างไกลออกไปจากที่เห็นจริง อาจดูปัญหาในทางตรงกันข้าม ดูสาเหตุและผลที่เกิดในหลาย ๆ แง่มุม เขาอาจทำปัญหาให้เล็กลง เปลี่ยนปัญหาให้อยู่ในรูปอื่น ๆ หรือนำไปในจุดอื่น หรือเพิ่มเติมรายละเอียดให้มากขึ้นในแต่ละปัญหา การขยายปัญหาในแบบดังกล่าวทำให้บุคคลมีทัศนะกว้างไกลต่อปัญหา เห็นหนทางต่าง ๆ ซึ่งอาจไม่ปรากฏถ้าไม่มีกระบวนการคิดในขั้นนี้

ขั้นที่ 3 การประวิงคำตัดสิน คือ การประวิงคำตัดสินความถูกต้องเหมาะสม โดยการเปิดใจยอมรับในทุกสิ่ง การประวิงคำตัดสินทำได้ยาก อย่างไรก็ตามกระบวนการของความคิดสร้างสรรค์ชี้ว่า บุคคลต้องทิ้งกฎข้อบังคับ ข้อจำกัดต่าง ๆ ทางสังคมและนำความคิดใหม่ ๆ มาทดลอง ซึ่งความคิดนี้อาจเป็นประโยชน์ได้ในที่สุด คนที่มีความคิดสร้างสรรค์ต้องเปิดใจให้กว้าง และ

ขณะเดียวกันต้องมีอารมณ์ขันและสามารถจินตนาการออกมาในรูปที่สนุกสนานและจินตนาการนั้นต้องเป็นสิ่งแปลกใหม่ด้วย

ขั้นที่ 4 การฟุ้งฟักผล หมายถึง ผลก้าวหน้าที่เกิดขึ้นในขณะที่บุคคลไม่ได้ใส่ใจอยู่กับเรื่องนั้น นั่นคือ เมื่อบุคคลยังแก้ปัญหาไม่ได้เขาจะหยุดคิด หรือล้มเลิกความคิดจนกระทั่งหลายวันต่อมาเกิดนึกขึ้นมาได้อย่างที่ไม่ได้นึกถึงมาก่อน นั่นคือ ปัญหานั้นไปแอบซ่อนตัวหรือฟักตัวอยู่ภายในหัวสมองอย่างเงิบ ๆ จนสุกงอมแล้วแวบออกมาโดยตนเองไม่รู้ตัว ในระยะเวลาต่อมา แม้ว่าเรื่องการฟักตัวนี้จะเป็นการยากที่จะศึกษาเพื่อหาข้อสนับสนุน อย่างไรก็ตามนักคิดสร้างสรรค์มักมีช่วงเวลานี้ขณะพยายามแก้ปัญหาใดปัญหาหนึ่ง

ขั้นที่ 5 การเกาะติดกับความคิด หรืออาจเรียกได้ว่าความคื้อดิ่ง คนที่มีความคิดสร้างสรรค์มักใช้แนวทางแก้ปัญหาที่คนทั้งหลายละทิ้งกันหมดแล้ว แต่คนที่มีความคิดสร้างสรรค์นั้นยังคงไม่ยอมละทิ้งจนกระทั่งสามารถแก้ปัญหาได้เป็นผลสำเร็จ

ขั้นที่ 6 การมองเห็นภาพพจน์ในผลงาน ในระยะแรก ๆ ของกระบวนการคิดสร้างสรรค์บุคคลควรจะสามารถมองเห็นภาพพจน์ของงานประดิษฐ์ของตนได้ อาจอยู่ในรูปภาพฝันซึ่งไม่จำเป็นว่าภาพที่บุคคลเห็นจะต้องเป็นของจริงในที่สุด แต่สิ่งที่สำคัญคือ บุคคลต้องสามารถสร้างจินตนาการได้ถึงสิ่งที่อาจเป็นจริง

ขั้นที่ 7 การเลือกข้อสรุปที่ดีที่สุด สิ่งสำคัญที่คนมักมองข้ามก็คือ ความสามารถทางสมองของคนที่มีความคิดสร้างสรรค์ในการเลือกทางที่ดีที่สุดในหลาย ๆ ทางที่มีอยู่ ความสามารถนี้อาจคล้ายคลึงกับความสามารถในการประเมินผลและการตัดสินใจในงานที่ต้องการการวิเคราะห์ต่าง ๆ แต่ความแตกต่างอยู่ที่ว่า ในกระบวนการคิดสร้างสรรค์นั้นการตัดสินใจต้องได้รับการประวิงไว้จนกว่าจะได้สำรวจหนทางอื่น ๆ ที่แปลก ๆ และแตกต่างออกไปนั่นคือ จะตัดสินใจได้ก็ต่อเมื่อได้เปิดใจกว้างรับเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องจนหมดสิ้นแล้ว คนที่มีความคิดสร้างสรรค์จึงต้องสามารถทนได้ต่อความไม่กระจำ ความไม่แน่นอน ความสับสนที่เกิดขึ้นจนกว่าจะถึงเวลาตัดสินใจ

ขั้นที่ 8 ความเต็มใจที่จะผลักดันในสิ่งที่ตนตัดสินใจ คือจินตนาการจะสดสวยหรือมีคุณค่าเพียงใดอาจเปล่าประโยชน์ได้ ถ้าผู้สร้างจินตนาการนั้นไม่พยายามทำให้เป็นจริง คนที่มีความคิดสร้างสรรค์อย่างแท้จริงต้องมีความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่เปลี่ยนความฝันให้เป็นความจริง แม้จะมีอุปสรรคหรือมีการคัดค้านต่อต้านจากคนอื่น ๆ ก็ตามแม้จะผิดหวังคนที่มีความคิดสร้างสรรค์ก็จะไม่ย่อท้อ และสามารถทนได้กับความผิดหวังครั้งแล้วครั้งเล่า จึงดูว่าผู้มีความคิดสร้างสรรค์จะมีความสุขอยู่กับการทำงานเพื่อให้ฝันของเขาได้เป็นความจริงเท่านั้น

ขั้นที่ 9 การยอมรับในความไม่แน่นอน เป็นลักษณะที่สำคัญของผู้ที่มีความคิดสร้างสรรค์ คือ ไม่มีความลำบากใจในการเผชิญกับความสับสน ความไม่กระจ่าง เขาเหล่านั้นจะสามารถทนต่อความไม่แน่นอนได้ตลอดระยะเวลา ของการผลิตงานสร้างสรรค์ และ โดยแท้จริงแล้วสถานการณ์ที่มีโครงสร้างกระจัดกระจายสิ่งที่ไม่น่าสนใจ และไม่สนุกสำหรับคนที่มีความคิดสร้างสรรค์

ขั้นที่ 10 ความยากลำบากในการจัดระบบของสิ่งที่ไม่มีระบบ ไม่น่าจะเป็นไปได้ที่จะเปลี่ยนกระบวนการสร้างสรรค์ให้อยู่ในรูปกฎเกณฑ์หรือในรูปของทฤษฎีที่แน่ชัดมีระบบระเบียบ เพราะธรรมชาติของงานสร้างสรรค์จะมีลักษณะเฉพาะตัวมีความพิศมัย และ ไม่เหมาะสมกับความ เป็นระเบียบตายตัว อย่างไรก็ตามนักสร้างสรรค์เด่น ๆ ได้กล่าวว่า ไม่เข้าใจว่าเขาจัดระบบความคิดได้อย่างไร แต่ก็รู้ว่าไม่สามารถให้คำตอบที่ชัดเจนมีระบบระเบียบได้

สรุปกระบวนการคิดสร้างสรรค์ข้างต้น มี 2 แบบคือ แบบแรกตามทัศนะของ Wallach แบ่งเป็นขั้นต่าง ๆ ได้แก่ ขั้นการเตรียมตัว การฝึกตัว การรู้แจ้ง และการตรวจสอบ แบบที่สองตาม ทัศนะของ Reilly and Lewis ซึ่งแบ่งขั้นตอนการคิดสร้างสรรค์ออกเป็น การเห็นซึ่งปัญหา การขยายปัญหา การประวิงคำตัดสิน การฟุ้งเฟ้อ การเกาะติดกับความคิด การมองเห็นภาพจน์ ในผลงาน การเลือกข้อสรุปที่ดีที่สุด ความเต็มใจที่จะผลักดันในสิ่งที่ตนตัดสินใจ การยอมรับในความไม่แน่นอนความยากลำบากในการจัดระบบของสิ่งที่ไม่มีระบบ ดังนั้นคำแนะนำที่ดีสำหรับครู ที่ต้องใช้กฎเกณฑ์สำหรับความคิดสร้างสรรค์ของเด็กคือ ไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัวสำหรับความคิดสร้างสรรค์ เพราะความคิดสร้างสรรค์เป็นเรื่องที่ไม่มีการจำกัดขอบเขต เป็นเรื่องของการใช้ความคิดได้อย่างอิสระและไม่มีที่สิ้นสุด

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับความคิดสร้างสรรค์

ทฤษฎีความคิดสร้างสรรค์ของ Torrance

Torrance (1975, อ้างใน กรมวิชาการ, 2535, หน้า 108) ศึกษาความคิดสร้างสรรค์ในรูป กระบวนการคิดแก้ปัญหา จากการตั้งสมมติฐานแล้วรวบรวมข้อมูลเพื่อทดสอบสมมติฐานมีขั้นตอน ดังนี้

1. การค้นหาข้อเท็จจริง เริ่มจากความรู้สึกกังวล สับสนวุ่นวายขึ้นในใจแต่ยังไม่ทราบสาเหตุ
2. การค้นพบปัญหา พิจารณาด้วยความมีสติ จนเข้าใจและพบว่านั่นคือปัญหา
3. การค้นพบแนวคิด คิดและตั้งสมมติฐานตลอดจนรวบรวมข้อมูลต่างๆเพื่อทดสอบความคิด
4. การค้นพบคำตอบ ทำการทดสอบสมมติฐานจนสามารถพบคำตอบ

5. การยอมรับผลจากการค้นพบ ยอมรับคำตอบที่ค้นพบเผยแพร่และคิดต่อไปว่า การค้นพบนี้จะนำไปสู่หนทางที่จะทำให้เกิดแนวคิดหรือสิ่งใหม่ต่อไป

องค์ประกอบความคิดสร้างสรรค์ในทฤษฎีของ Torrance เป็นความคิดแบบอเนกนัยนั้น มี 3 องค์ประกอบ คือ

1. ความคิดคล่องแคล่ว หมายถึง ความสามารถของบุคคลในการคิดหาคำตอบได้อย่างคล่องแคล่ว รวดเร็ว และสามารถสร้างคำตอบได้ในปริมาณมากในเวลาจำกัด
2. ความคิดริเริ่ม หมายถึง ลักษณะความคิดแปลกใหม่ แตกต่างจากความคิดธรรมดาและไม่ซ้ำกับความคิดที่มีอยู่ทั่วไป
3. ความยืดหยุ่นในการคิด หมายถึง ความสามารถของบุคคลในการคิดหาคำตอบได้หลายประเภท หลายทิศทาง หลายรูปแบบ

ทฤษฎีความคิดสร้างสรรค์ของ Davis

Davis (1983, อ้างใน กรมวิชาการ, 2535, หน้า 6-7) ได้รวบรวมแนวความคิดเกี่ยวกับความคิดสร้างสรรค์ของนักจิตวิทยาที่ได้กล่าวถึงทฤษฎีของความคิดสร้างสรรค์ โดยแบ่งเป็น 4 กลุ่มใหญ่ ดังนี้

1. ทฤษฎีความคิดสร้างสรรค์เชิงจิตวิเคราะห์ นักจิตวิทยาหลายคน เช่น Freud and Kris ได้เสนอแนวความคิดเกี่ยวกับการเกิดของความคิดสร้างสรรค์ว่า ความคิดสร้างสรรค์เป็นผลมาจากความขัดแย้งภายในจิตได้สำนึก ระหว่างแรงขับทางเพศ กับความรู้สึกผิดชอบทางสังคม Kubie and Rugg ซึ่งเป็นนักจิตวิเคราะห์แนวใหม่ กล่าวว่า ความคิดสร้างสรรค์นั้นเกิดขึ้นระหว่างการรู้สติกับจิตได้สำนึก ซึ่งอยู่ในขอบเขตของจิตก่อนสำนึก
2. ทฤษฎีความคิดสร้างสรรค์เชิงพฤติกรรมนิยม นักจิตวิทยาในกลุ่มนี้มีแนวความคิดเกี่ยวกับเรื่องความคิดสร้างสรรค์ว่าเป็นพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ โดยเน้นที่ความสำคัญของการเสริมแรง การตอบสนองที่ถูกต้องกับสิ่งเร้าเฉพาะหรือสถานการณ์ นอกจากนี้ยังได้เน้นความสัมพันธ์ทางปัญญา คือ การโยงความสัมพันธ์จากสิ่งเร้าหนึ่งไปยังสิ่งต่าง ๆ ทำให้เกิดความคิดใหม่หรือสิ่งใหม่ขึ้น
3. ทฤษฎีความคิดสร้างสรรค์เชิงมานุษยนิยม นักจิตวิทยาในกลุ่มนี้ มีแนวความคิดว่า ความคิดสร้างสรรค์เป็นสิ่งที่มนุษย์มีติดตัวมาตั้งแต่กำเนิด ผู้ที่สามารถนำความคิดสร้างสรรค์ออกมาใช้ได้ คือ ผู้ที่มีสัจการแห่งตน คือ รู้จักตนเอง พอใจตนเอง และใช้ตนเองเต็มตามศักยภาพของตน มนุษย์จะสามารถแสดงความคิดสร้างสรรค์ของตนเองออกมาได้อย่างเต็มที่มีนั้น ขึ้นอยู่กับการสร้างสภาวะหรือบรรยากาศที่เอื้ออำนวย โดยได้กล่าวว่า บรรยากาศที่สำคัญในการความคิดสร้างสรรค์

นั้น ประกอบด้วย ความปลอดภัยในเชิงจิตวิทยา ความมั่นคงของจิตใจ ความปรารถนาที่จะเล่นกับความคิด และการเปิดกว้างที่จะรับประสบการณ์ใหม่

4. ทฤษฎี Auta ทฤษฎีนี้เป็นรูปแบบของการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ให้เกิดขึ้นในตัวบุคคล โดยมีแนวคิดที่ว่า ความคิดสร้างสรรค์นั้นมีอยู่ในตัวมนุษย์ทุกคน และสามารถพัฒนาให้สูงขึ้นได้ การพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ตามทฤษฎีนี้ประกอบด้วย

4.1 การตระหนัก คือ การตระหนักในความสำคัญของความคิดสร้างสรรค์ที่มีต่อตนเอง สังคม ทั้งในปัจจุบันและอนาคต และตระหนักถึงความคิดสร้างสรรค์ที่มีอยู่ในตนเองด้วย

4.2 ความเข้าใจ คือ มีความรู้ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในเรื่องราวต่างๆที่เกี่ยวข้องกับความคิดสร้างสรรค์

4.3 เทคนิควิธี คือ การรู้เทคนิคในการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ทั้งที่เป็นเทคนิคส่วนบุคคล และเทคนิคที่เป็นมาตรฐาน

4.4 การตระหนักในความจริงของสิ่งต่าง ๆ คือ การรู้จักตระหนักในตนเอง พอใจในตนเอง และพยายามใช้ตนเองเต็มศักยภาพ รวมทั้งการเปิดกว้างรับประสบการณ์ต่าง ๆ โดยมีการปรับตัวได้อย่างเหมาะสม การตระหนักถึงเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน การผลิตผลงานด้วยตนเอง และมีความคิดที่ยืดหยุ่นเข้ากับทุกรูปแบบของชีวิต

สรุปทฤษฎีความคิดสร้างสรรค์โดยรวม ทฤษฎีความคิดสร้างสรรค์เกิดจากกระบวนการคิดที่เกิดจากการรับรู้ของบุคคลที่แตกต่างกัน และเมื่อบุคคลนั้น ๆ เกิดการเรียนรู้แล้วจะนำสิ่งที่ได้เรียนรู้ไปใช้คิดสร้างสรรค์ในเรื่องต่าง ๆ โดยการคิดของบุคคลในด้านต่าง ๆ ก่อให้เกิดหลากหลายทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับความคิดสร้างสรรค์ขึ้น ซึ่งแต่ละทฤษฎีมีความแตกต่างกันออกไปขึ้นอยู่กับผู้สอนที่จะนำทฤษฎีใดไปเป็นแนวการสอนให้นักเรียนมีความคิดสร้างสรรค์ในทางใด โดยให้เหมาะสมกับเนื้อหาวิชา สถานที่ที่สอน เป็นต้น

องค์ประกอบของความคิดสร้างสรรค์

โดยทั่วไปเมื่อกล่าวถึงความคิดสร้างสรรค์มักเข้าใจและมุ่งเน้นไปที่ความคิดริเริ่ม ซึ่งจริง ๆ แล้วความคิดสร้างสรรค์ประกอบด้วยลักษณะความคิดอื่น ๆ ด้วย ไม่ใช่ความคิดริเริ่มเพียงอย่างเดียว จากทฤษฎีโครงสร้างทางสติปัญญาของ Guilford (1967, อ้างใน นงคราญ ผิวพรรณ, 2548, หน้า 19) อธิบายว่า ความคิดสร้างสรรค์เป็นความสามารถทางสมองที่คิดได้กว้างไกลหลายทิศทาง หรือที่เรียกว่า การคิดนอกกรอบ หรือการคิดแบบกระจาย ซึ่งประกอบด้วย

1. ความคิดริเริ่ม
2. ความคิดคล่องแคล่ว
3. ความคิดละเอียดลออ
4. ความคิดยืดหยุ่นในการคิด

1. ความคิดริเริ่ม

ความคิดริเริ่ม หมายถึง ความคิดที่แปลกใหม่ ไม่ซ้ำแบบใคร เป็นความคิดที่แปลกแตกต่างไปจากความคิดธรรมดา ความคิดริเริ่มอาจจะมาจากความคิดที่มีอยู่ก่อนแล้ว แต่เรานำมาดัดแปลงเพื่อให้กลายเป็นสิ่งใหม่ เช่น การประดิษฐ์เรือหางยาว ผู้คิดมีพื้นฐานมาจากการคิดเรือพาย เป็นต้นบ่อยครั้งที่ความคิดริเริ่มต้องอาศัยจินตนาการแบบประยุกต์ คือ เมื่อมีความคิดอะไรที่แปลกใหม่ออกมาแล้ว ก็ต้องกล้าเสี่ยงที่จะลองทดสอบความคิดของตนเพื่อให้เกิดผลงาน ดังนั้นความคิดจินตนาการกับการสร้างผลงานจึงเป็นสิ่งที่คู่กันกับความคิดริเริ่ม

2. ความคิดคล่องแคล่ว

ความคิดคล่องแคล่ว หมายถึง ความคล่องแคล่ว หรือคล่องตัวในการคิดตอบสนองต่อสิ่งเร้าให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ หรือความสามารถที่จะคิดหาคำตอบที่เด่นชัด และตรงประเด็นมากที่สุด ดังนั้นความคิดคล่องแคล่วจะเน้นเรื่องปริมาณของความคิด ยิ่งความคิดมีมากเท่าไรหมายความว่าบุคคลนั้นคิดคล่องแคล่วมากเท่านั้น

ความคิดคล่องแคล่วเป็นปริมาณความคิดที่ไม่ซ้ำกันในเรื่องเดียว สามารถแบ่งออกเป็น

2.1 ความคิดคล่องแคล่วทางด้านภาษา เป็นความสามารถในการใช้ถ้อยคำในรูปแบบต่าง ๆ ที่เป็นไปอย่างคล่องแคล่ว

2.2 ความคิดคล่องแคล่วทางการโยกสัมพันธ์ เป็นความสามารถที่คิดหาถ้อยคำที่เหมือนกัน หรือคล้ายกันให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ภายในเวลาที่กำหนด

2.3 ความคิดคล่องแคล่วทางการแสดงออก เป็นความสามารถในการใช้ลีลาหรือประโยค คือสามารถนำคำมาเรียงกันอย่างรวดเร็วเพื่อให้ได้ประโยคที่ต้องการ

2.4 ความคล่องแคล่วในการคิด เป็นความสามารถที่จะคิดสิ่งที่ต้องการภายในเวลาที่กำหนด เช่น คิดหาประโยชน์ของพลาสติกให้ได้มากที่สุด เป็นต้น

ความคิดคล่องแคล่วนี้มีความสำคัญต่อการแก้ปัญหา เพราะว่าการแก้ปัญหานั้นต้องแสวงหาคำตอบหลาย ๆ วิธี เพื่อจะได้นำเอาวิธีการเหล่านั้นมาทดสอบและทดลองจนได้วิธีการตามต้องการ

3. ความคิดละเอียดลออ

ความคิดละเอียดลออ หมายถึง ความคิดในรายละเอียด คิดเป็นขั้นตอนสามารถอธิบายให้เห็นภาพได้อย่างชัดเจน ความคิดละเอียดลออจัดเป็นรายละเอียดที่นำมาตกแต่งและขยายความคิดครั้งแรกให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น แม้ว่าลักษณะของความคิดสร้างสรรค์ประกอบด้วยลักษณะความคิดหลายลักษณะ เช่น ความคิดริเริ่ม ความคิดยืดหยุ่น ความคิดคล่องแคล่วก็ตาม แต่ความคิดละเอียดลออก็ขาดเสียไม่ได้ หากไม่มีความคิดละเอียดลออแล้วก็ไม่อาจทำให้เกิดผลงานในทางสร้างสรรค์ขึ้นมาได้ ความคิดละเอียดลออเป็นจุดที่สำคัญของความคิดสร้างสรรค์ที่มุ่งเน้นผลผลิตที่สร้างสรรค์เป็นสำคัญด้วย โดยพัฒนาการของความคิดละเอียดลออนั้น พบว่าบุคคลที่มีความคิดละเอียดลออสูงจะมีการสังเกตสูงตามไปด้วย และเด็กผู้หญิงจะมีความละเอียดลออสูงกว่าเด็กผู้ชาย ในขณะที่มีอายุเท่ากัน ความคิดละเอียดลออนี้จะขึ้นอยู่กับการอายุของแต่ละคนอีกด้วย กล่าวคือ ยิ่งอายุมากเท่าไรก็ยิ่งมีความคิดที่ละเอียดลออมากขึ้นเท่านั้น

4. ความคิดยืดหยุ่นในการคิด

ความคิดยืดหยุ่นในการคิด หมายถึง ยืดหยุ่นทั้งความคิดและการกระทำ เป็นความสามารถในการปรับสภาพของความคิดในสถานการณ์ต่างๆ ได้ ความคิดยืดหยุ่นจะเป็นปริมาณของจำพวกหรือกลุ่มของประเภทที่จะตอบสนองสิ่งเร้า และเช่นเดียวกับความคิดคล่องแคล่ว คือเน้นเรื่องของปริมาณประเภทใหญ่ ๆ ซึ่งในแต่ละแขนงของประเภทใหญ่ ๆ นั้นจะเป็นความคิดแบบคล่องแคล่วนั่นเอง ซึ่งความคิดยืดหยุ่นเป็นตัวเสริมให้ความคิดคล่องแคล่วมีความแตกต่างออกไป หลีกเลียงการซ้ำซากจำเจ เป็นการเพิ่มคุณภาพของความคิดให้มากขึ้น โดยการจัดเป็นหมวดหมู่และมีหลักเกณฑ์มากขึ้น แบ่งออกเป็น

4.1 ความคิดยืดหยุ่นที่เกิดขึ้นทันที เป็นความสามารถที่จะพยายามคิดให้ได้หลายอย่าง และมีอิสระ เช่น คนที่มีความยืดหยุ่นในการคิด จะคิดได้ว่า ประโยชน์ของพลาสติกมีหลายอย่าง แต่คนที่ไม่มีความคิดสร้างสรรค์อาจคิดได้เพียงหนึ่งหรือสองอย่างเท่านั้น

4.2 ความคิดยืดหยุ่นทางด้านการดัดแปลง ซึ่งมีประโยชน์ต่อการแก้ปัญหา คนที่มีความยืดหยุ่นจะคิดได้ไม่ซ้ำกัน

ตัวอย่าง ให้คิดว่าท่านสามารถใช้หาวิธีทำอะไรได้บ้าง คิดให้มากที่สุดภายใน 5 นาที

คำตอบ กระบุง กระจาด ตะกร้า กล่องใส่ดินสอ กระออมเก็บน้ำ เตียนนอน เป็ด ตู้

โต๊ะเครื่องแป้ง แก้วน้ำ แก้วอื่นนอน โซฟา ตะกร้อ ชะลอม กีบเสียบผม ด้ามไม้เทนนิส

ไม้เบดมินตัน กรอบรูป เป็นต้น

หรือ ถ้าเรานำคำตอบที่ได้มาจัดเป็นประเภท ได้ 5 ประเภท ดังนี้

ประเภทที่ 1 เฟอร์นิเจอร์-ตู้ เตียงนอน เก้าอี้ โซฟา เบล

ประเภทที่ 2 เครื่องใช้-กระบอก กระจาด ตะกร้า กระออม

ประเภทที่ 3 เครื่องกีฬา-ตะกร้อ ค้ามไม้เทนนิส ค้ามไม้เบดมินตัน

ประเภทที่ 4 เครื่องประดับ-ก๊ิบเลียบผม

ประเภทที่ 5 เครื่องเขียน-กล่องใส่ดินสอ

เห็นได้ว่า ความคิดคล่องแคล่ว และความคิดยืดหยุ่นเป็นพื้นฐานที่จะนำไปสู่ความคิดสร้างสรรค์ได้หลายประเภท จะเห็นได้จากประเภทของสิ่งต่าง ๆ เป็นความคิดยืดหยุ่นและรายละเอียดของสิ่งของแต่ละประเภทเป็นความคิดคล่องแคล่วนั่นเอง

ต่อมา Guilford and Hoepfner (1971, อ้างใน ประสิทธิ์รักษ์ เจริญผล, 2547, หน้า 14) ยังได้ศึกษาถึงองค์ประกอบของความคิดสร้างสรรค์เพิ่มเติม โดยเสนอแนวคิดใหม่ว่า ความคิดสร้างสรรค์มีองค์ประกอบอย่างน้อย 10 องค์ประกอบ คือ

1. ความคิดริเริ่ม
2. ความคิดคล่องแคล่ว
3. ความคิดยืดหยุ่น
4. ความคิดละเอียดลออ
5. ความไวต่อปัญหา
6. ความสามารถในการให้คำนิยามใหม่
7. ความซึ่มซาบ
8. ความสามารถในการทำนาย
9. การมีอารมณ์ขัน
10. ความมุ่งมั่น

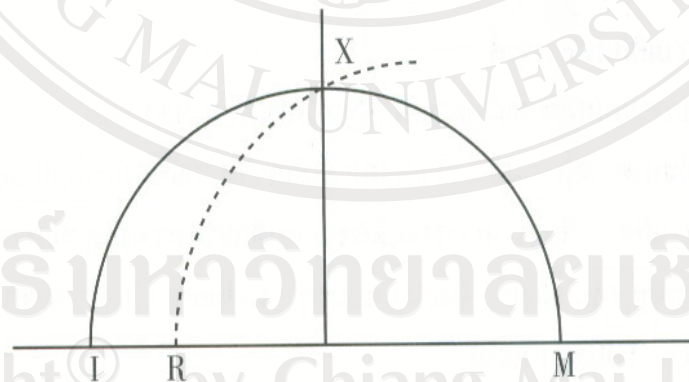
สรุปองค์ประกอบของความคิดสร้างสรรค์ได้ว่า ความคิดสร้างสรรค์จะมีในตัวบุคคลมากหรือน้อยนั้นขึ้นอยู่กับสิ่งเร้าต่าง ๆ การใช้ทักษะ และความสามารถในการคิดของบุคคลถ้าหากได้รับการฝึกฝนอย่างถูกวิธี โดยทั่วไปเด็กปฐมวัยจะมีองค์ประกอบของความคิดสร้างสรรค์ในด้านความคิดริเริ่ม ความคิดคล่องแคล่ว ความคิดละเอียดลออ ความไวต่อปัญหา อารมณ์ขัน ความมุ่งมั่น แต่ถ้าเด็กได้รับการดูแลอย่างถูกต้องตามพัฒนาการ เด็กก็จะมีองค์ประกอบของความคิดสร้างสรรค์อย่างครบถ้วนมากขึ้น

พัฒนาการทางความคิดสร้างสรรค์

พัฒนาการทางความคิดสร้างสรรค์ของเด็กจะมีแบบแผนแตกต่างไปจากพัฒนาการด้านอื่น ๆ และสามารถพัฒนาได้มากกว่าวัยผู้ใหญ่ Torrance (1962, อ้างใน กรมวิชาการ, 2535, หน้า 2-3) ได้สรุปลักษณะพัฒนาการทางความคิดสร้างสรรค์ของเด็กอายุ 0-6 ปี ดังนี้

1. อายุ 0-2 ปี เด็กเริ่มพัฒนาจินตนาการในช่วงขวบแรก เด็กต้องการรู้เรื่องต่าง ๆ พยายามเลียนแบบกระตือรือร้นที่จะได้สัมผัส ชิมและดูทุกสิ่งทุกอย่าง และมีความอยากรู้อยากเห็น
2. อายุ 2-4 ปี เด็กเรียนรู้เกี่ยวกับโลกโดยประสบการณ์ตรง และทำสิ่งนั้น ๆ ซ้ำโดยการเล่นที่ใช้จินตนาการ เด็กคุ้นตัวกับสิ่งแปลกใหม่ตามธรรมชาติ มีช่วงความสนใจสั้น โดยเปลี่ยนจากการเล่นอย่างหนึ่งไปอีกรายอย่างหนึ่งเสมอ เด็กวัยนี้มักจะทำสิ่งที่เกินความสามารถของตนเอง ทำให้เกิดความรู้สึกโกรธและคับข้องใจ
3. อายุ 4-6 ปี เด็กเริ่มสนุกสนานกับการวางแผน การเล่น การทำงาน เรียนรู้บทบาทหน้าที่ของผู้ใหญ่โดยการเล่นสมมติ มีความอยากรู้อยากเห็นสิ่งที่เป็นจริงและถูกต้อง สามารถเชื่อมโยงเหตุการณ์ต่าง ๆ แม้ว่าจะไม่เข้าใจเหตุผลนักก็ตาม เด็กจะทดลองเล่นบทบาทต่าง ๆ โดยใช้จินตนาการของเด็กเอง

Ribot (1906, อ้างใน วาโร เฟ็งสวัสดี, 2544, หน้า 83) ได้ศึกษาความคิดสร้างสรรค์ที่เจริญออกมาและแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการและความแตกต่างระหว่างจินตนาการและเหตุผลของเด็ก

ภาพที่ 1

ภาพพัฒนาการของความคิดสร้างสรรค์และความแตกต่างระหว่างจินตนาการและเหตุผล

เส้น IM แทนพัฒนาการของจินตนาการตลอดวัยเด็ก และวัยรุ่นหนุ่มสาว เส้น R แทนเหตุผล ซึ่งเริ่มช้ากว่าจินตนาการ (I) จุด X แทนจุดที่จินตนาการและเหตุผลมาอยู่ในระดับเดียวกันแต่ทิศทางตรงกันข้าม กล่าวคือ หลังจากนั้นเหตุผลก็จะสูงกว่า และจินตนาการก็จะลดลง นั่นคือ จินตนาการในวัยรุ่นหนุ่มสาวจะไม่มีอะไรใหม่เกิดขึ้นอีก

นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยของนักจิตวิทยาเกี่ยวกับพฤติกรรมเชิงสร้างสรรค์ของเด็กปฐมวัย พบว่ามีลักษณะดังนี้ (อุดมลักษณ์ กุลพิจิตร, 2535, หน้า 134-136)

1. เด็กมีการแสดงออกและมีการเรียนรู้โดยใช้วิธีต่าง ๆ เชิงสร้างสรรค์ เช่น เด็กจะชื่นชอบกับการทดลอง การสัมผัส การเล่น ชอบซักถาม ตั้งข้อสังเกต และค้นหาคำตอบด้วยตัวเองในวิธีการต่าง ๆ
 2. เด็กมีระยะความสนใจนานในขณะที่กำลังทำกิจกรรมที่น่าสนใจ ปกติแล้วเด็กวัยนี้มีระยะความสนใจประมาณ 15 นาที ในการทำกิจกรรมหนึ่ง ๆ แต่ถ้าเด็กมีความคิดสร้างสรรค์มักจะให้ความสนใจนานถึง 30 นาที และบางกิจกรรมเด็กอาจจะมีสมาธิสนใจนานถึง 60 นาที
 3. เด็กมีความสนใจในการแก้ปัญหา โดยหมายถึงการแก้ปัญหาต่าง ๆ ด้วยตนเอง
 4. เด็กสามารถศึกษาและเรียนรู้จากสิ่งที่เรียนรู้แล้ว ในแง่มุมใหม่ที่ละเอียดและลึกซึ้งกว่า เด็กที่มีความคิดสร้างสรรค์สูงจะไม่เบื่อหน่ายกับประสบการณ์เดิมที่เคยผ่านมาแล้ว โดยสามารถเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ ได้จากประสบการณ์เดิม
 5. เด็กเรียนรู้ด้วยการจินตนาการและการคิดค้น จินตนาการและการคิดค้นเป็นลักษณะของความคิดที่เด็กชอบมาก โดยปกติเด็กจะแสดงออกด้วยการเล่นบทบาทสมมติ การเล่านิทาน การใช้คำพูด การเล่นทางงานศิลปะ
 6. เด็กชื่นชอบและสนุกกับการเล่นด้วยคำพูด และมีทักษะในการเล่นสูง
- สรุปพัฒนาการทางความคิดสร้างสรรค์ กล่าวคือ ในวัยเด็กจะมีการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์มากกว่าวัยผู้ใหญ่ เพราะวัยผู้ใหญ่จะใช้เหตุผลเพิ่มมากขึ้น จินตนาการจะเริ่มลดลง และไม่พัฒนาขึ้นอีก ซึ่งต่างจากในเด็กปฐมวัยวัยนี้เป็นวัยที่เด็กเรียนรู้ ลองทำในสิ่งต่าง ๆ มีการเล่นโดยใช้จินตนาการของตนเองอย่างสูง มีการซักถาม ตั้งข้อสังเกต และค้นหาคำตอบด้วยตนเอง ซึ่งวิธีเหล่านี้เป็นวิธีที่ทำให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ขึ้น

การสอนเพื่อส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์

เด็กในวัย 4-6 ปี มีลักษณะเด่น คือ มีจินตนาการ มีการเลียนแบบบทบาทของผู้ใหญ่ ชอบซักถาม ซึ่ง วาโร เฟ็งสวัสดี (2544, หน้า 89) มีแนวในการสอนเพื่อส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์เป็นดังนี้

1. ส่งเสริมให้เด็กพัฒนาความเชื่อมั่นในตนเอง
2. จัดอำนวยความสะดวกในเรื่องเครื่องมือ เครื่องเล่น
3. ยอมหรือให้อิสระเด็กในการวางแผนการเล่นด้วยตนเอง
4. ควรให้รางวัลหรือคำชมเชย เมื่อเด็กมีมานะ ความพยายาม
5. ควรตอบคำถามเด็ก โดยตอบอย่างง่าย ๆ และกระตือรือร้น

เทคนิคในการสอนเพื่อส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์นั้น ครูควรที่จะนำเทคนิคและวิธีการต่าง ๆ มากระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดนิสัยและเจตคติในทางสร้างสรรค์แก่ผู้เรียน ดังแนวคิดต่อไปนี้

Davis (1983, อ้างใน กรมวิชาการ, 2535, หน้า 22) ได้รวบรวมแนวความคิดของนักจิตวิทยา และนักการศึกษาที่กล่าวถึงเทคนิคในการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ที่เป็นมาตรฐานเพื่อใช้ในการฝึกบุคคลทั่วไปให้เป็นผู้ที่มีความคิดสร้างสรรค์สูงขึ้น ได้แก่

1. การระดมพลังสมอง หลักสำคัญของการระดมพลังสมอง คือ การให้โอกาสคิดอย่างอิสระที่สุด โดยเลื่อนการประเมินความคิดออกไป ไม่มีการวิพากษ์วิจารณ์ในระหว่างที่มีการคิด หรือการประเมินผลใด ๆ ก็ตามที่เกิดขึ้นในระหว่างการคิด จะเป็นสิ่งขัดขวางความคิดสร้างสรรค์ จุดประสงค์ของการระดมสมองเพื่อจะนำไปสู่การสามารถแก้ปัญหาได้ Csborn เป็นผู้คิดเทคนิคนี้ขึ้น โดยแบ่งขั้นตอนของการระดมพลังสมองออกเป็น 4 ขั้นตอน คือ

ขั้นที่ 1 ตัดการวิจารณ์ออกไป ช่วยทำให้เกิดการรับรู้โดยมีสถานการณ์ที่สร้างสรรค์ซึ่งจำเป็นต่อการเกิดจินตนาการ

ขั้นที่ 2 ให้อิสระ ยังมีความคิดที่กว้างไกลมากเท่าใดก็ยิ่งดี เพราะเป็นไปได้ว่าความคิดที่ดูจะไร้สาระอาจนำไปสู่บางสิ่งที่มีจินตนาการได้

ขั้นที่ 3 ต้องการปริมาณ ขั้นนี้จะสะท้อนให้เห็นถึงจุดมุ่งหมายของการระดมพลังสมอง ยิ่งมากความคิดก็ยิ่งมีโอกาสที่จะพบความคิดดี ๆ ได้มากขึ้น

ขั้นที่ 4 การผสมผสานและปรับปรุงความคิด คือการขยายความคิดให้กว้างออกไป ในระหว่างการอภิปรายนักเรียนจะพิจารณาความคิดของตนเองและเพื่อนตามลำดับ

2. การสร้างแนวคิดใหม่โดยอาศัยแนวคิดเดิม ผู้สร้างเทคนิคนี้คือ Crawford วิธีการที่นี้แบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ วิธีการปรับเปลี่ยนลักษณะบางประการของแนวคิดหรือผลงานเดิม เช่น ในการตกแต่งห้องทำงานอาจกระทำโดยแยกแยะองค์ประกอบของห้องนั้นออกมาเป็นส่วน ๆ เช่น สี พื้น ผนังห้อง แล้วปรับเปลี่ยนแต่ละส่วน เมื่อนำมารวมกันก็จะได้รูปแบบของห้องในแนวใหม่เกิดขึ้นมากมาย และวิธีการคิดถ่ายโยงลักษณะบางประการจากสถานการณ์หนึ่งมาใช้ในการอีกสถานการณ์หนึ่ง เช่น การถ่ายโยงลักษณะของงานคาร์นิวัล มาใช้เป็นแนวคิดในการจัดงานปีใหม่ของโรงเรียน เป็นต้น

3. การสร้างความคิดใหม่ ๆ โดยใช้วิธีการแยกแยะองค์ประกอบของความคิดหรือปัญหาให้องค์ประกอบหนึ่งอยู่บนแกนตั้งของตาราง ซึ่งเรียกว่าตาราง Matrix และอีกองค์ประกอบหนึ่งอยู่บนแกนนอน เมื่อองค์ประกอบบนแกนตั้งมาสัมพันธ์กับองค์ประกอบบนแกนนอนในช่วงของตารางก็จะเกิดความคิดใหม่ขึ้น

4. การค้นหาความคิดหรือแนวทางที่ใช้ในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็ว โดยอาศัยรายการตรวจสอบความคิดที่มีผู้ทำไว้แล้ว เช่น การใช้สมุดโทรศัพท์หน้าเหลืองเป็นรายการตรวจสอบความคิดในการค้นหาอาชีพต่าง ๆ ได้

5. การเชื่อมเข้าด้วยกันของสิ่งที่ไม่เกี่ยวข้องกัน Cordon เป็นผู้คิดขึ้น โดยการสร้างความคุ้นเคยที่แปลกใหม่ และความแปลกใหม่ที่เป็นที่คุ้นเคย จากนั้น จึงสรุปเป็นแนวคิดใหม่ กระบวนการของการคิดของ Cordon นี้มี 4 ประการ คือ

- 5.1 การสร้างจินตนาการขึ้นในจิตใจของเรา หรือการพิจารณาความคิดใหม่
- 5.2 การประยุกต์เอาความรู้ในสาขาวิชา หรือเรื่องใดเรื่องหนึ่งมาแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น
- 5.3 การประยุกต์ใช้การเปรียบเทียบ หรืออุปมาในการแก้ปัญหา
- 5.4 การประยุกต์เอาความคิดใด ๆ ก็ตามที่เกิดจากจินตนาการมาใช้แก้ปัญหา

สรุปแนวคิดในการนำเทคนิคการสอนเพื่อส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ ทำให้ทราบว่าความคิดสร้างสรรค์นั้นสามารถสอนกันได้ และผู้สอนต้องไม่ลืมให้อิสระสำหรับการคิด เพราะความรู้สึกมีอิสระในการที่จะแสดงออกทางความคิด เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ให้กับผู้เรียน

ครูผู้สอนสามารถส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ให้พัฒนาขึ้นได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม ในทางตรงโดยการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนและฝึกอบรม สำหรับทางอ้อมนั้นทำได้โดยการจัดบรรยากาศ สิ่งแวดล้อมภายในโรงเรียน ภายในห้องเรียนให้ส่งเสริมความเป็นอิสระในการเรียนรู้ ดังที่กรมวิชาการ (2535, หน้า 16-17) มีหลักการส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ดังนี้

1. ขอมรับคุณค่าและความสามารถของบุคคลอย่างไม่มีเงื่อนไข
2. แสดงและเน้นให้เห็นว่าความคิดของเขามีคุณค่า และสามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์
3. ให้ความเข้าใจและเห็นใจในตัวของเขา และความรู้สึกของเขา
4. อย่าพยายามกำหนดแบบเพื่อให้ทุกคนมีความคิดและบุคลิกภาพเดียวกัน
5. อย่าสนับสนุนหรือให้รางวัลเฉพาะผลงานที่มีผู้ทดลองทำเป็นที่ยอมรับกันแล้ว ควร

ให้ผลงานแปลกใหม่มีโอกาสได้รับรางวัลและคำชมเชยบ้าง

6. ส่งเสริมให้ใช้จินตนาการของตนเอง โดยยกย่องชมเชยเมื่อมีจินตนาการที่แปลก และมีคุณค่า

7. กระตุ้นและส่งเสริมให้เรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่องอยู่เสมอ
8. ส่งเสริมให้ถามและให้ความสนใจต่อคำถาม รวมทั้งชี้แนะแหล่งคำตอบ
9. ตั้งใจและเอาใจใส่ความคิดแปลก ๆ ของเขาด้วยใจเป็นกลาง
10. พึงระลึกเสมอว่า การพัฒนาความคิดสร้างสรรค์จะต้องใช้เวลาและค่อยเป็นค่อยไป

ส่วน ศิริกาญจน์ โกสุมภ์ และคณะ (2549, หน้า 78) ได้กล่าวถึงวิธีการที่ครูผู้สอนสามารถสร้างและส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดความคิดสร้างสรรค์ได้ โดยดำเนินการดังนี้

1. ยอมรับในความสามารถของผู้เรียน เชื้อมั่นในความสามารถของผู้เรียนอย่างไม่มีเงื่อนไข รวมทั้งพ่อแม่ผู้ปกครองของผู้เรียนด้วย
2. สร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่ไม่มีการประเมินผลจากผลภายนอก จะทำให้ผู้เรียนมีความรู้สึกเป็นอิสระ เป็นตัวของตัวเองและกล้าแสดงออกทั้งความคิดและการกระทำอย่างสร้างสรรค์
3. มีความเข้าใจความรู้สึกของผู้เรียน เข้าไปสู่โลกของผู้เรียน ทำให้ผู้เรียนไว้วางใจ รู้สึกปลอดภัย

สรุปการส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ ครูผู้สอนควรมีการสร้างบรรยากาศที่มีการยอมรับและมีการกระตุ้นให้แสดงความคิดเห็นอย่างอิสระซึ่งจะช่วยให้นักเรียนได้พบความคิดใหม่ ๆ และสามารถพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ให้ก้าวหน้าตามขีดความสามารถของตนเอง บางครั้งเราไม่สามารถที่จะคอยให้เด็กเกิดความคิดสร้างสรรค์ขึ้นได้ด้วยตนเอง ดังนั้นครูจึงเป็นผู้ที่จำเป็นต้องคอยกระตุ้นและส่งเสริมด้วยวิธีการและเทคนิคต่าง ๆ

อุปสรรคที่สกัดกั้นความคิดสร้างสรรค์

ในการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ของแต่ละคน อาจมีอุปสรรคที่สกัดกั้นความคิดสร้างสรรค์ ทำให้ความคิดสร้างสรรค์ไม่พัฒนาไปในทางที่ควร Rawlinson (1971, อ้างใน กรมวิชาการ, 2535, หน้า 17-18) ได้ศึกษารวบรวมอุปสรรคที่สกัดกั้นความคิดสร้างสรรค์ไว้ 6 ประการ คือ

1. การต้องการคำตอบที่ถูกต้องเพียงคำตอบเดียว บุคคลทั่ว ๆ ไป หรือผู้ที่ชอบวิเคราะห์จะพยายามหาคำตอบซึ่งถูกต้องที่สุดเพียงคำตอบเดียว และจะมีความพอใจเมื่อพบคำตอบแล้ว แต่ผู้ที่มีความคิดสร้างสรรค์เมื่อพบคำตอบแล้วจะหาคำตอบเพิ่มเติมนอกเหนือจากคำตอบที่ถูกต้องนั้น
2. การจำกัดความคิดตนเอง บุคคลทั่วไปจะคิดในขอบเขตที่จำกัด ซึ่งในบางปัญหาก็ไม่สามารถหาคำตอบได้ แต่ผู้ที่มีความคิดสร้างสรรค์จะคิดเกินขอบเขต และจะพบวิธีแก้ปัญหาล่าสุด
3. ความเคยชิน บุคคลทั่วไปจะคิดเท่าที่เห็นตามประสบการณ์หรือความเคยชินที่ตนมีมา แต่ผู้ที่มีความคิดสร้างสรรค์จะคิดในแง่มุมต่าง ๆ นอกเหนือจากที่เป็นอยู่ เช่น อาจมองสิ่ง ๆ หนึ่ง ในหลายมิติ ในขณะที่คนทั่ว ๆ ไป มองเห็นเพียงมิติเดียว เป็นต้น
4. การไม่สนใจในสิ่งที่ท้าทายความคิด มีการกระทำบางอย่างที่ท้าทายความสนใจและความคิด ซึ่งถ้าพิจารณาแล้วก็ไม่น่าเป็นไปได้ แต่ก็อาจเป็นไปได้ คนทั่วไปจะไม่สนใจทำสิ่งเหล่านี้ แต่ผู้ที่มีความคิดสร้างสรรค์จะพยายามทำสิ่งนั้นให้เป็นจริงขึ้นมาได้

5. การประเมินผลความคิดเร็วเกินไป นักวิเคราะห์หรือคนทั่วไปมักจะประเมินผลความคิดของเขาเกือบจะทันทีเมื่อเริ่มใช้ความคิดเกี่ยวกับสิ่งนั้น ๆ เช่น ประเมินว่า ความคิดของตนเป็นความคิดโง่ ๆ หรือไม่อาจเป็นไปได้ ซึ่งจะทำให้ความคิดนั้นไม่ได้ถูกนำมาใช้เลย การประเมินผลยังไม่ควรมีบทบาทในขณะที่คนเรากำลังใช้ความคิดสร้างสรรค์ ควรจะรอพิจารณาความคิดที่เกิดขึ้นไว้ก่อน เพราะความคิดนั้นอาจเป็นอีกก้าวหนึ่งของความคิดสร้างสรรค์

6. ความกลัวจะถูกมองว่าโง่ บุคคลทั่วไปจะไม่พยายามแสดงความคิดเห็นของตนเองออกมา ด้วยกลัวจะถูกมองว่าโง่ แต่ผู้ที่มีความคิดสร้างสรรค์จะไม่คิดเช่นนั้น เขาจะกล้าแสดงความคิดออกมาให้มากที่สุดที่จะทำได้ โดยไม่จำเป็นต้องคำนึงถึงคุณภาพของความคิดเหล่านั้น เพราะอาจจะมีความคิดใดความคิดหนึ่งที่เป็นความคิดสร้างสรรค์ที่ดีมากก็ได้

จากที่กล่าวข้างต้นว่า ครูเป็นผู้ที่มีความสำคัญในการส่งเสริมและพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ของผู้เรียนในทางกลับกันครูอาจเป็นอุปสรรคในการขัดขวางความคิดสร้างสรรค์ของผู้เรียนได้เช่นกัน ดังเช่นครูที่มีบทบาทหรือลักษณะดังต่อไปนี้ (ศิริกาญจน์ และคณะ, 2549, หน้า 79)

1. เป็นผู้ที่มีความเคร่งเครียดและเอาใจจริงจัง อยู่ในระเบียบ
2. เป็นผู้ที่จำกัดขอบเขตความคิดของผู้เรียน
3. มีอคติ หรือลำเอียง ยกย่องผู้ที่เก่งเรียน ละเลยผู้ที่อ่อนเรียน
4. มีการเน้นบทบาทและความแตกต่างทางเพศ
5. เป็นผู้ที่ขาดความกระตือรือร้น
6. ขาดเทคนิคการตั้งคำถามกระตุ้นให้ผู้เรียนคิด

นอกจากนี้ นาดยา ภัทรแสงไทย (2523, อ้างใน กรมวิชาการ, 2535, หน้า 18) ยังได้กล่าวถึงสิ่งที่สกัดกั้นความคิดสร้างสรรค์ ซึ่งสรุปได้คือ

1. ความรู้ ความรู้มีส่วนสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดกับการมีจินตนาการ แต่มิได้หมายความว่าผู้ที่ขาดความรู้จะไม่สามารถมีความคิดสร้างสรรค์ได้

2. อุปนิสัย การได้หาความรู้และประสบการณ์ ทำให้บุคคลมีอุปนิสัยในการที่จะใช้ความสามารถในการสร้างจินตนาการ เพื่อแสวงหาแนวทางในการแก้ปัญหาต่างๆ อุปนิสัยของคนเราเกี่ยวข้องกับค่านิยมที่ยึดถืออยู่ด้วย

3. เจตคติ การแก้ปัญหาใด ๆ อาจทำได้ยาก ถ้าบุคคลมีความคิดในทางลบต่อสิ่งเหล่านั้น สรุปแล้วสิ่งที่สกัดกั้นความคิดสร้างสรรค์ ได้แก่ ความไม่รู้ ความกลัว อคติ การขาดความกระตือรือร้น และการมีบรรยากาศที่เคร่งเครียดจนเกินไป สิ่งเหล่านี้เป็นอุปสรรคที่ทำให้นักเรียนขาดความคิดสร้างสรรค์ ครูจะต้องยอมรับและเข้าใจในอุปสรรคเหล่านี้ เพื่อครูจะได้เอาชนะและแนะนำให้เด็กเอาชนะอุปสรรคเหล่านี้ด้วย เพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ให้มากขึ้นต่อไป

แบบทดสอบวัดความคิดสร้างสรรค์

แบบทดสอบวัดความคิดสร้างสรรค์ของ Torrance (Torrance Test of Creative Thinking) โดย Torrance แห่งมหาวิทยาลัยจอร์เจีย สหรัฐอเมริกา เป็นผู้พัฒนาเครื่องมือวัดความคิดสร้างสรรค์ ซึ่งมีทั้งแบบสำรวจแบบทดสอบหลายรูปแบบ สำหรับแบบทดสอบ Torrance ได้พัฒนาขึ้นภายในขอบเขตและเนื้อหาทางการศึกษา ซึ่งเป็นโปรแกรมการวิจัยระยะยาวที่เน้นเฉพาะในเรื่องประสบการณ์ในห้องเรียนที่จะสนับสนุนและเร้าให้เด็กเกิดความคิดสร้างสรรค์ (อารี รังสินนท์, 2545, หน้า 217-218)

แบบทดสอบวัดความคิดสร้างสรรค์ของ Torrance มีดังนี้

1. แบบทดสอบวัดความคิดสร้างสรรค์โดยอาศัยรูปภาพ มี 2 แบบ คือ แบบ ก และแบบ ข
2. แบบทดสอบวัดความคิดสร้างสรรค์โดยอาศัยภาษา มี 2 แบบ คือ แบบ ก และแบบ ข
3. แบบทดสอบวัดความคิดสร้างสรรค์โดยอาศัยเสียงและภาษา มี 2 แบบ คือ แบบ ก และแบบ ข

4. แบบทดสอบวัดความคิดสร้างสรรค์โดยอาศัยการปฏิบัติและการเคลื่อนไหว สำหรับงานวิจัยครั้งนี้กล่าวเฉพาะแบบทดสอบวัดความคิดสร้างสรรค์โดยอาศัยรูปภาพ แบบ ก เนื่องจากเป็นแบบทดสอบที่นำมาใช้เป็นเครื่องมือเก็บข้อมูลในการศึกษาค้นคว้า ลักษณะของแบบทดสอบความคิดสร้างสรรค์โดยอาศัยรูปภาพแบบ ก ประกอบด้วยแบบทดสอบย่อย 3 ชุด ซึ่ง Torrance เรียกแบบทดสอบย่อยว่า กิจกรรมแบบทดสอบย่อย ประกอบด้วยกิจกรรม 3 กิจกรรม ดังนี้

กิจกรรมชุดที่ 1 การวาดภาพ โดยให้เด็กต่อเติมภาพจากสิ่งเร้าที่กำหนดเป็นกระดาศ สดิกเกอร์สีเขียวยรูปไข่ ให้เด็กต่อเติมภาพให้แปลกใหม่ น่าตื่นเต้น และน่าสนใจที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ แล้วให้ตั้งชื่อภาพที่วาดแล้วให้แปลกที่สุด

กิจกรรมชุดที่ 2 การต่อเติมภาพให้สมบูรณ์ โดยให้เด็กต่อเติมภาพจากสิ่งเร้าที่กำหนดเป็นรูปเส้นลักษณะต่าง ๆ มีจำนวน 10 ภาพ เป็นการต่อเติมภาพให้แปลกน่าสนใจ และน่าตื่นเต้นที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ แล้วตั้งชื่อภาพที่ต่อเติมเสร็จแล้วให้แปลกน่าสนใจด้วย

กิจกรรมชุดที่ 3 การใช้เส้นคู่ขนาน โดยให้เด็กต่อเติมภาพจากเส้นคู่ขนานจำนวน 30 คู่ เน้นการประกอบภาพโดยใช้เส้นคู่ขนาน เป็นส่วนสำคัญของภาพและต่อเติมภาพให้แปลก แตกต่าง ไม่ซ้ำกัน แล้วตั้งชื่อภาพที่ต่อเติมแล้วด้วย

การทำแบบทดสอบทั้ง 3 กิจกรรม เน้นการวาดภาพให้แปลก น่าตื่นเต้น น่าสนใจ และวาดจากความคิดของเด็กเอง หรือแสดงเอกลักษณ์ของภาพ กิจกรรมทั้ง 3 ชุด ใช้เวลาทำแบบทดสอบ

กิจกรรมชุดละ 10 นาที เมื่อหมดกิจกรรมหนึ่งก็ต้องเริ่มทำกิจกรรมชุดถัดไปทันที กิจกรรมทั้ง 3 ชุด จึงใช้เวลา 30 นาที

การทดสอบ ผู้ทำการทดสอบควรสร้างความคุ้นเคยเป็นกันเองแก่เด็ก ไม่ให้เด็กเกิดความหวาดกลัว ตื่นเต้น และคำนึงถึงคะแนนได้ตก การใช้คำพูดและสร้างแรงจูงใจให้เด็กเห็นความจำเป็นในการทำแบบทดสอบ เน้นความสนุกสนาน มุ่งขจัดความกลัวและพยายามให้เด็กเกิดความสะดวกสบายและกระตุ้นให้เกิดความอบอุ่นทางจิตใจ

การตรวจให้คะแนนความคิดสร้างสรรค์ แบ่งออกเป็น 3 ด้าน ดังนี้

1. ความคิดคล่องแคล่ว หมายถึง ความสามารถของบุคคลในการคิดหาคำตอบอย่างให้ได้คล่องแคล่ว รวดเร็ว และมีปริมาณการตอบสนองที่มากในเวลาที่ยำกัฒ คะแนนความคิดคล่องแคล่ว คือ คะแนนที่ได้จากการวาดภาพที่ชัดเจนสื่อความหมายได้ในแต่ละกิจกรรม เช่น กิจกรรมชุดที่ 1 ความคิดคล่องแคล่วมีเพียง 1 คะแนน กิจกรรมชุดที่ 2 คะแนนความคิดคล่องแคล่วสูงสุด 10 คะแนน และกิจกรรมชุดที่ 3 คะแนนความคิดคล่องแคล่ว 30 คะแนน
2. ความคิดริเริ่ม หมายถึง ความสามารถของบุคคลในการคิดสิ่งแปลกใหม่ ไม่ซ้ำกับผู้อื่น โดยใช้เกณฑ์คำตอบที่เด็กตอบมากตั้งแต่ 1-5 เปอร์เซนต์ จัดเป็นความคิดแปลกและได้คะแนนมากที่สุด คำตอบที่นักเรียนตอบมามากกว่า 5 เปอร์เซนต์ จัดเป็นความคิดธรรมดาได้คะแนนตั้งแต่ศูนย์ขึ้นไป
3. ความคิดละเอียดลออ หมายถึง ความคิดในรายละเอียดที่นำมาตกแต่งความคิดครั้งแรกให้สมบูรณ์ แล้วทำให้ภาพชัดเจนและได้ความหมายสมบูรณ์ ดังในภาพที่มีรายละเอียดแต่ละส่วน ให้คะแนนส่วนละ 1 คะแนน การคิดคะแนนความคิดละเอียดลออในช่วงคะแนน เช่น มีรายละเอียดของภาพ 1 ถึง 5 แห่ง ได้ 1 คะแนน เป็นต้น

แบบทดสอบนี้ กรมการฝึกหัดครู (2521, หน้า 45-50) ได้ทำวิจัยเพื่อศึกษาความคิดสร้างสรรค์ของเด็กไทยระดับอนุบาลถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 พบว่า มีความเชื่อมั่น ซึ่งคำนวณหาค่าสหสัมพันธ์ ด้านความคิดคล่องแคล่ว ความคิดริเริ่ม และความคิดละเอียดลออเป็น 1.00, 0.99, 0.99 ตามลำดับ ซึ่งอยู่ในเกณฑ์สูงและหาความเที่ยงตรงโดยการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างความคิดคล่องแคล่วกับความคิดริเริ่ม ความคิดคล่องแคล่วกับความคิดละเอียดลออ และความคิดริเริ่มกับความคิดละเอียดลออ จากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 3,123 คน ได้ค่าสหสัมพันธ์เป็น 0.80, 0.75 และ 0.70 ตามลำดับที่ระดับนัยสำคัญที่ 0.001 และเมื่อแยกข้อมูลออกตามเขตภูมิศาสตร์ แยกตามประเภทโรงเรียน แยกตามระดับชั้นเรียนและแยกตามเพศแล้ว ปรากฏว่า ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรทั้ง 3 ยังอยู่ในลักษณะเดิม คือ ได้ค่าสหสัมพันธ์ค่อนข้างสูงและมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.001

แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมศิลปะวาดภาพ

ความหมายของกิจกรรมศิลปะ

จากการศึกษาความหมายของกิจกรรมศิลปะพบว่า มีคนที่ใช้คำในทางศิลปะที่แตกต่างกันออกไป เช่น ศิลปะ ศิลปศึกษา เป็นต้น ถึงแม้จะมีผู้ใช้คำที่แตกต่างกันออกไป แต่ในงานวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยขอใช้คำว่ากิจกรรมศิลปะ โดยมีผู้ให้ความหมายถึงกิจกรรมศิลปะไว้ดังนี้

ศิลปศึกษา หมายถึง การนำกิจกรรมทางศิลปะมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ทางการศึกษา เพื่อพัฒนาเด็กในด้านต่าง ๆ แต่ไม่ได้มีจุดหมายเพื่อเตรียมตัวให้เด็กเติบโตขึ้นเป็นศิลปินหรือจิตรกรในอนาคตแต่ประการใด (เลิศ อานันทนนะ, 2535, หน้า 44) ซึ่งการให้คำนิยามศัพท์นี้ได้สอดคล้องกับความหมายของกิจกรรมทางศิลปะสร้างสรรค์ที่ว่า กิจกรรมศิลปะ หมายถึง กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับงานศิลปศึกษาต่าง ๆ ได้แก่ การวาด การระบายสี การปั้น การพิมพ์ภาพ การพับ การตัด การฉีก การปะ และการประดิษฐ์เศษวัสดุที่มุ่งพัฒนากระบวนการสร้างสรรค์ การรับรู้เกี่ยวกับความงามและส่งเสริมกระตุ้นให้เด็กแต่ละคนได้แสดงออกตามความรู้สึกและความสามารถของตน (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2536, หน้า 13)

ส่วน วิรุณ ตั้งเจริญ (2535, หน้า 60) ได้ให้ความหมายของศิลปะเด็กไว้ว่า ศิลปะเด็ก คือ ศิลปะที่เด็กแสดงออกตามสภาพความสนใจ การรับรู้และความพร้อมของเด็กแต่ละคน โดยการแสดงออกนั้นจะแสดงออกด้วยวิธีการอย่างใดอย่างหนึ่ง ผ่านวัสดุที่เหมาะสมและปรากฏเป็นผลงานศิลปะที่รับรู้ได้ด้วยประสาทตา

สรุปความหมายของกิจกรรมศิลปะ หมายถึง กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับงานศิลปะด้านต่าง ๆ ซึ่งเปิดโอกาสให้เด็กได้แสดงออกอย่างอิสระเพื่อเสริมพัฒนาการในทางด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคม สติปัญญา และความคิดสร้างสรรค์ แต่การทำกิจกรรมศิลปะดังกล่าวไม่ได้มุ่งเน้นให้เด็กต้องเป็นจิตรกรในอนาคตเท่านั้น เพราะศิลปะเป็นแค่การแสดงออกอีกทางหนึ่งเพื่อให้เกิดความคิดสร้างสรรค์

ความสำคัญของกิจกรรมศิลปะ

กิจกรรมศิลปะมีบทบาทสำคัญต่อเด็กปฐมวัยในการทำให้อะไร ๆ มีความสุข จิตใจเราเบิกบาน รู้สึกว่าตนเองมีค่า ชีวิตมีความหมาย ก่อให้เกิดความรัก ความภาคภูมิใจในตนเองและผู้อื่น ทำให้มีจิตสำนึกในคุณค่าความงามของศิลปะ นอกจากนี้ศิลปะยังทำหน้าที่เป็นเครื่องมือในการสื่อความเข้าใจของเด็ก ซึ่งเด็กทุกคนสามารถแสดงออกทางศิลปะได้ตามระดับความสามารถของแต่ละคน เนื่องจากธรรมชาติของกิจกรรมศิลปะสร้างสรรค์มีความยืดหยุ่นสูง มีลักษณะหลายรูปแบบ

ตลอดจนสามารถเลือกระดับกิจกรรมตั้งแต่ระดับง่ายไปจนถึงระดับยาก เพื่อตอบสนองกับระดับความสามารถของเด็กที่มีความแตกต่างกันเป็นอย่างดี (เลิศ อำนันทนะ, 2535, หน้า 44)

องค์การ อินทรมพรรย และคณะ (2536, หน้า 268) ได้กล่าวถึงความสำคัญของศิลปะว่ากิจกรรมศิลปะนั้นทำให้เด็กเกิดการเรียนรู้ที่หลากหลาย อันได้แก่

1. การเป็นผู้รู้จักกาลเทศะ ให้เด็กรู้จักแบ่งแยกเวลาเล่นกับเวลาทำงานได้อย่างเหมาะสม และให้เด็กรู้จักการรอโอกาสเมื่อต้องใช้อุปกรณ์ร่วมกับผู้อื่น
 2. การเป็นผู้ที่กล้าพูด กล้าแสดงออกในสิ่งที่ตนคิด
 3. การเป็นผู้ที่รู้จักสังเกตสิ่งรอบตัวแล้วนำไปใช้ในการทำกิจกรรมศิลปะในด้านต่าง ๆ
 4. การเป็นผู้รักความเป็นระเบียบ รักความสวยงามและรักความสะอาด
 5. การเป็นผู้รู้จักรักของใช้ที่เป็นส่วนตัวและส่วนรวม การมีน้ำใจช่วยเหลือซึ่งกันและกัน
- การเป็นคนรู้จักประหยัด ใช้อุปกรณ์และวัสดุในขนาดและจำนวนที่จำเป็นต่อรูปแบบของงาน และการเป็นผู้มีความรับผิดชอบ

นอกจากนี้ นิติยา ประพฤติกิจ (2536, หน้า 100) ยังได้กล่าวถึงความสำคัญของกิจกรรมศิลปะไว้ดังนี้

1. เป็นการกระตุ้นให้เด็กรู้จักช่วยเหลือตนเอง
2. ช่วยส่งเสริมให้เด็กซาบซึ้งในความงามที่อยู่รอบตัว
3. ช่วยในการระบายอารมณ์ของเด็ก
4. ช่วยในการพัฒนากล้ามเนื้อของเด็ก
5. ช่วยให้เด็กรู้จักการสังเกต และการสืบค้น

จากความสำคัญของกิจกรรมศิลปะที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า มีความสำคัญในการช่วยพัฒนาทางด้านร่างกาย อารมณ์ และเป็นเครื่องมือในการสื่อความเข้าใจของเด็ก รวมทั้งส่งเสริมในเรื่องกระบวนการการเรียนรู้แบบกลุ่ม และพัฒนาในเรื่องความคิดสร้างสรรค์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทำให้เด็กเกิดการเรียนรู้ที่หลากหลายในเรื่องการรู้จักกาลเทศะ การกล้าแสดงออก รู้จักสังเกต การเป็นคนที่มีระเบียบมีน้ำใจ รู้จักแบ่งปันทั้งสิ่งของส่วนตัวและส่วนรวม และทำให้เป็นคนที่มีความรับผิดชอบ

ความหมายของการวาดภาพ

โดยทั่วไปความหมายของการวาดภาพ คือ ภาพที่เกิดจากการขีดเขียนวัสดุบางชนิดลงบนกระดาษ โดยแสดงลักษณะเป็นเส้น เป็นกิจกรรมการสร้างภาพสองมิติที่เด็กเขียนลงไปด้วยความรู้สึกของตนเองให้เป็นสัญลักษณ์ แทนการใช้คำพูด เช่น การวาดภาพด้วยสีเทียนและสีไม้ และการวาดภาพด้วยสีน้ำ เช่น พู่กัน ฟองน้ำ แต่ในความหมายอีกแง่หนึ่ง Arnheim (1969,

อ้างใน พรหมเพรา ดิษยวณิช, 2544, หน้า 271) มีความเห็นว่า การวาดภาพเป็นลักษณะพื้นฐานของสัญลักษณ์ที่เน้นในเรื่องของการฝึกหัดใช้สายตา ในทุกแขนงของการเรียนรู้ที่มักจะถูกกละเลยกัน ระบบสัญลักษณ์ที่เป็นรูปภาพ และการใช้ภาพสามารถช่วยในด้านการเขียนสำหรับระยะเริ่มแรกของเด็กได้ด้วย ตัวอย่างเช่น เด็กที่เขียน ก.ไก่ จะต้องจำว่า ก.ไก่ มีรูปร่างเป็นอย่างไร และตัว ก.ไก่อ มีรูปร่างต่างจากตัว ข.ไข่ ในลักษณะเช่นไร เป็นต้น และ Piaget and Inhelder (1969, อ้างใน พรหมเพรา ดิษยวณิช, 2544, หน้า 272) เป็นผู้ที่มีความสนใจเกี่ยวกับพัฒนาการทางการรู้และเชาวน์ปัญญาของเด็กยังกล่าวถึงการวาดภาพว่า การวาดภาพเป็นการที่เด็กเสนอโลกภายในของเขาต่อคนภายนอก การวาดภาพเป็นกึ่งกลางระหว่างการเล่นที่เป็นสัญลักษณ์ และจินตภาพทางจิตใจ กล่าวคือ เป็นการเล่นที่เด็กสามารถนำเหตุการณ์ในชีวิตประจำวันกลับมาใช้ซ้ำอีก ทำให้เด็กเกิดประสบการณ์ที่มีความสำคัญและมีความหมาย ซึ่งประสบการณ์นั้นสามารถนำมาดัดแปลงให้เหมาะสมกับความปรารถนาและความพอใจของผู้เล่นได้

สรุปความหมายของการวาดภาพ คือ การที่เด็กขีดเขียนลงบนวัสดุให้ออกมาเป็นสัญลักษณ์ที่เป็นรูปภาพซึ่งการวาดภาพเป็นการที่เด็กนำเสนอความคิดภายในจิตใจของเขาให้ออกมาสู่โลกภายนอก ทั้งการวาดภาพยังเป็นการแสดงออกของเด็กที่ว่าเขาได้นำประสบการณ์ที่พบเจอในชีวิตประจำวันมาใช้ระบายออกทำให้รู้ว่าในตอนนั้นเขามีความคิดอย่างไร โดยการแสดงออกทางการวาดภาพเป็นการช่วยให้เด็กฝึกใช้ระบบประสาทตาด้วย

การจำแนกระยะพัฒนาการของการวาดภาพ

การจำแนกระยะพัฒนาการของการวาดภาพของเด็กจะเป็นไปตามช่วงอายุ ซึ่งโดยทั่วไปกล่าวได้ว่า เมื่อเด็กโตขึ้นภาพวาดจะมีรายละเอียดมากขึ้น มีสัดส่วนและใกล้เคียงกับความเป็นจริงมากขึ้น โดยผู้เชี่ยวชาญหลายท่านได้แยกพัฒนาการของการวาดภาพไว้หลากหลายแบบดังนี้

Kellogg (1967, อ้างใน สิริพรรณ ดันดิรัตน์ไพศาล, 2545, หน้า 20-26) ได้ศึกษาวงจรของการพัฒนาการวาดภาพจะเริ่มจากอายุ 2 ขวบ หรือก่อน 2 ขวบเล็กน้อย จนถึงอายุ 4-5 ขวบ และได้แบ่งออกเป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้

1. ขั้นขีดเขียน เริ่มในอายุ 2-3 ขวบ เริ่มจากเส้นที่ไม่ตั้งใจนัก หลังจากนั้นเด็กจะค่อย ๆ สามารถควบคุมการขีดเขียนตามความต้องการมากขึ้น จนกระทั่งสามารถขีดเขียนร่องรอยต่าง ๆ ได้ถึง 20 ชนิด เด็กเล็กมักจะวาดภาพที่ไม่สามารถมองเห็นหรือจับต้องได้ โดยการวาดภาพในน้ำหรือวาดในอากาศ อาจให้เด็กขีดเขียนลงบนกระดาษ ละเอียดด้วยนิ้วมือ หรือใช้เครื่องมือช่วยในการเขียนลงบนวัตถุอื่น ๆ เช่น ใช้ดินสอ พู่กัน สีเทียน หรือแม้แต่นิ้วมือ เขียนลงบนกระดาษ ไม้ ทราชผ้า ดินเหนียวหรือวัตถุอื่น ๆ ที่พอหาได้

2. ขั้นเขียนเป็นรูปร่าง เริ่มในอายุ 3-4 ขวบ เริ่มจะเขียนเป็นรูปเป็นร่างขึ้นโดยขั้นแรกเด็กจะขีดเขียนด้วยการลากเส้นไปมาหลาย ๆ ครั้ง ด้วยสีเทียน ดินสอหรือฟูกัน รูปร่างของภาพจะมีความหมายและค่อย ๆ ชัดเจนขึ้น เด็กจะวาดรูปร่างที่คุ้นเคยได้ เช่น วงกลม วงรี สี่เหลี่ยมจัตุรัส สี่เหลี่ยมผืนผ้า สามเหลี่ยมและรูปกากบาท และอื่นๆ

3. ขั้นรู้จักออกแบบ เด็กเริ่มมีความสามารถรวมการขีดเขียนที่เป็นรูปร่างเข้าด้วยกัน ทำให้เกิดเป็นรูปโครงสร้างหรือเค้าโครง สามารถขยับตำแหน่งได้ เช่น วางติดกัน วางใกล้หรือห่างกัน เอาจูปร่างต่าง ๆ มารวมกันและรู้ว่าวัตถุต่าง ๆ มีสี รูปร่าง น้ำหนัก คุณภาพ และมีชื่อเรียก

4. ขั้นการวาดแสดงเป็นภาพ เด็กอายุ 4-5 ขวบเริ่มจะแยกแยะวัตถุที่เหมือนกันตามมาตรฐานของผู้ใหญ่ได้ ขั้นนี้แสดงถึงความเป็นเด็กที่โตขึ้นและมีจินตนาการ เด็กจะวาดภาพตามความคิดสร้างสรรค์ วาดภาพตามต้องการและทำให้ตัวเองเกิดความพอใจมากกว่าการวาดภาพตามที่ผู้ใหญ่มุ่งหวัง

สรุปข้างต้น Kellogg ได้แบ่งพัฒนาการของการวาดภาพเป็น 4 ขั้นตอน คือ ขั้นขีดเขียน ในขั้นนี้เด็กยังไม่สามารถเขียนได้เป็นรูปเป็นร่างนัก จนมาถึงขั้นเขียนเป็นรูปเป็นร่าง เด็กจะเขียนภาพที่ชัดเจนขึ้นและวาดภาพที่คุ้นเคยได้ ในขั้นรู้จักออกแบบ เด็กสามารถนำรูปร่างต่าง ๆ มารวมเข้าด้วยกันได้และสามารถตั้งชื่อรูปนั้นได้ และในขั้นสุดท้าย ขั้นการวาดแสดงเป็นภาพ เด็กจะมีจินตนาการที่เพิ่มมากขึ้นซึ่งทำให้เด็กสามารถวาดภาพตามใจตนเองได้

นอกจากนี้ ฟรีมเพรา ดิชวณิช (2544, หน้า 275 -285) ยังได้รวบรวมนักจิตวิทยาอีกหลายท่านที่ได้จำแนกระยะพัฒนาการของการวาดภาพไว้ดังนี้

1. อายุ 18 เดือน ถึง 2 ขวบครึ่ง

เริ่มด้วยการที่เด็กขีดเขียนลงบนแผ่นกระดาษอย่างไม่มีความประสงค์ ระยะนี้ การเคลื่อนไหวโดยใช้กล้ามเนื้อยังไม่ดีนัก การทำงานประสานกันระหว่างมือกับตาไม่ดีเช่นกัน การวาดภาพของเด็กในวัยนี้จึงเป็นลักษณะของการวาดภาพแบบลายขีดเขียนหรือเป็นการลากเส้นไป-มา ทั้ง Luquet and Piaget (อ้างใน ฟรีมเพรา ดิชวณิช, 2544, หน้า 275) มีความเห็นว่าการวาดภาพแบบลายขีดเขียนของเด็กในเริ่มแรก จัดว่าเป็นการเล่นอย่างแท้จริงและยังเป็นการฝึกหัดอีกด้วย ส่วน Arnheim (1956, อ้างใน ฟรีมเพรา ดิชวณิช, 2544, หน้า 276) ให้ความเห็นในทำนองเดียวกันว่า การวาดภาพในระยะแรกของเด็กไม่ได้เป็นตัวแทนหรือวัตถุจำลอง หากแต่เป็นการนำเสนอ ซึ่งพัฒนาการส่วนใหญ่ของเด็กในระยะนี้จะเน้นในเรื่องของแรงผลักดันทางการเคลื่อนไหวอย่างเด่นชัด เด็กจะเคลื่อนไหวแขนเป็นจังหวะอย่างเสมอไปรอบ ๆ แผ่นกระดาษ และในขณะที่เดียวกันก็สนใจกับร่องรอยการขีดเขียนที่ปรากฏลงบนแผ่นกระดาษ

2. อายุ 2 ขวบครึ่งถึง 5 ขวบ

เมื่ออายุ 2 ขวบครึ่งขึ้นไป เด็กมองการวาดภาพว่า เป็นตัวแทนหรือการแสดงออกของบางสิ่งบางอย่าง บางครั้งความตั้งใจจะได้รับการบอกเล่าก่อนที่จะเริ่มลงมือวาดภาพและความหมายของภาพวาดก็ไม่ถูกละเลยโดยปราศจากการอธิบายจนกระทั่งเมื่อภาพวาดนั้นทำเสร็จสิ้นลงแล้ว อย่างไรก็ตามเป็นโอกาสที่เด็กจะได้ให้การแปลความหมายกับภาพที่เขาวาดขึ้นมา ระยะนี้การวาดภาพแบบลายขีดเขียนกลายเป็นสิ่งที่มองเห็นได้ง่ายขึ้นจากผู้อื่นและมีการฝึกซ้อมหลาย ๆ ครั้งเพื่อให้มีรูปทรงมากขึ้นทีละน้อยบนกระดาษแผ่นเดียวกัน Kellogg (1970, อ้างใน พรหมเพรา คิษยวณิช, 2544, หน้า 277) ทำการวิเคราะห์รายละเอียดของรูปทรงและแบบอย่างที่ได้พบจากการวาดภาพของเด็ก กล่าวว่า การวาดภาพที่ไม่สามารถบอกความแตกต่างได้ว่าอะไรเป็นอะไร และรูปทรงที่ไม่สม่ำเสมอ นั้นจะค่อย ๆ เริ่มมองเห็นได้ว่าเป็นวงกลม สี่เหลี่ยม สามเหลี่ยม และกากบาท รูปทรงเหล่านี้เป็นการวาดรูปที่มีเค้าโครง และมักจะวาดซ้อนกันหรือทับกันซึ่ง Kellogg เรียกว่า “รวมกัน” ส่วนภาพที่วาดแบบลายขีดเขียนหลายภาพที่มีลักษณะใกล้เคียงซึ่งกันและกัน เรียกว่า “รวมกลุ่ม” รูปทรงที่สำคัญอย่างอื่นในภาพวาดของเด็กที่ Kellogg กล่าวถึงคือ พระอาทิตย์ วงกลม และรัศมีจากรูปวงกลม ซึ่งรูปเหล่านี้จะเป็นตัวแทนในการแสดงออกทางการวาดภาพคนในระยะต่อมา

เมื่ออายุ 3 ขวบครึ่งไปแล้วเด็กเริ่มนำรายละเอียดของภาพวาดมาสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ภาพวาดในระยะนี้อาศัยสูตรหรือเค้าโครงแบบง่าย ๆ เช่น ลักษณะเฉพาะของภาพวาดคน ประกอบด้วยวงกลมสำหรับส่วนศีรษะ (หรือเป็นการรวมศีรษะและลำตัวเข้าด้วยกัน) และเส้นสองเส้นลากห้อยลงมาเป็นส่วนของขา สิ่งที่ใส่ลงไปในวงกลมเป็นรายละเอียดที่แสดงส่วนประกอบของใบหน้า เช่น ตาและปาก และภาพลูกอ๊อด ซึ่งมีรูปแบบอย่างง่าย ๆ ผู้ใหญ่จะมองดูว่ามีลักษณะของการแสดงออก และเป็นเรื่องราวสุนทรียภาพที่น่าสนใจ วงกลมเป็นรูปทรงที่ใช้แสดงสิ่งต่าง ๆ มากที่สุด เช่น ศีรษะ ร่างกาย ตา มือ และจมูกทำนองเดียวกับเค้าโครงลูกอ๊อด ใช้เพื่อจุดประสงค์ที่แตกต่างกันไปตามโอกาสจะอำนวย

3. อายุ 5 ขวบ ถึง 8 ขวบ

การวาดภาพของเด็กที่โตขึ้นจะเพิ่มลักษณะของความเป็นจริงมากขึ้น อย่างไรก็ตาม ภาพวาดของเด็ก 5-7 ขวบ บางครั้งยังประกอบไปด้วยส่วนต่าง ๆ ที่เด็กรู้ว่ามิได้อยู่ แม้ว่าจะมองเห็นไม่ได้ตามปกติก็ตาม ซึ่งผลที่เกิดขึ้นเรียกว่า “การวาดแบบโปร่งใส” หรือ “เอ็กซเรย์” ลักษณะเช่นนี้ Luquet (อ้างใน พรหมเพรา คิษยวณิช, 2544, หน้า 280) เรียกว่าระยะของ “สำนึกเกี่ยวกับเขาวงกตปัญญา” โดย Freeman (1980, อ้างใน พรหมเพรา คิษยวณิช, 2544, หน้า 281) ให้ความหมายของภาพทั้ง 2 ชนิดคือ ชนิดแรกเป็นภาพเอ็กซเรย์ คือภาพวาดที่บางครั้งถูกแสดงสิ่งที่ไม่สามารถเห็นได้ในโลกความเป็นจริง เช่น เด็กทารกที่อยู่ในท้องมารดา หรือตัวแมลงที่ถูกแมงมุมกินเข้าไป

และชนิดที่สองเป็นภาพแบบโปร่งใส คือ การที่เด็กล้มเหลวที่จะแสดงถึงการปิดบังของบางสิ่งบางอย่างซึ่งความจริงแล้วซ่อนอยู่ข้างหลังสิ่งที่อยู่ใกล้ ๆ นั่นเอง เช่น คนบนหลังม้า ขาอีกข้างหนึ่งของคนขี่ม้าจะถูกตัวม้าบังไว้ แต่เด็กก็จะวาดภาพคนที่ขี่ม้า 2 ขา โดยการรวมขาอีกข้างหนึ่งที่ถูปิดเอาไว้ด้วย การวาดภาพของเด็กวัยนี้จะพัฒนาจากรูปลูกอ๊อด มาเป็นภาพวาดที่มีการแยกส่วนหัวและลำตัว มีการเพิ่มรายละเอียด เช่น มือ นิ้ว และเสื้อผ้ามากยิ่งขึ้น

โดยสรุปข้างต้นอาจกล่าวได้ว่า การวาดภาพของเด็กแบ่งเป็น การวาดแบบลายขีดเขียน ในอายุ 18 เดือน ถึง 2 ขวบ ระยะเกี่ยวกับตัวแทนหรือการแสดงออกในเด็กอายุประมาณ 2-3 ขวบ ระยะเค้าโครงแบบลูกอ๊อดเมื่อเด็กอายุ 3-4 ขวบ ช่วงนี้การวาดภาพจะผสมผสานกันมากขึ้นเมื่อเด็กโตขึ้น และระยะสัจนิยมเกี่ยวกับเขาวนปีญญา เมื่อเด็กอายุประมาณ 4-7 ขวบ โดยระยะนี้เด็กมักจะวาดภาพเอ็กซ์เรย์และวาดภาพแบบโปร่งใส

องค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับการวาดภาพของเด็กปฐมวัย

การวาดภาพของเด็กปฐมวัยต้องอาศัยองค์ประกอบด้านต่าง ๆ คือ

1. ด้านการใช้กล้ามเนื้อย่อยและประสาทสัมผัสระหว่างตากับมือ พบว่าพัฒนาการจากการใช้มือและตามืออยู่ในการปฏิบัติกิจกรรมในชีวิตประจำวัน เช่น การแต่งกายด้วยตนเอง การเล่นเกม และการเล่นของเล่นต่างๆ โดยพัฒนาการทางการใช้กล้ามเนื้อย่อยและประสาทสัมผัสระหว่างตากับมือจะอยู่ในระดับใดนั้น ขึ้นอยู่กับความอยากรู้อยากเห็น และประสบการณ์ที่เด็กมีโอกาสนในการปฏิบัติกิจกรรมนั้นๆ มากน้อยเพียงใด (สมาคมคหเศรษฐศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2543, หน้า 123-124)

2. ด้านการรับรู้ เมื่อเด็กวาดภาพในช่วงแรกรูปทรงต่าง ๆ จะเป็นเพียงสัญลักษณ์ที่สื่อสารเฉพาะตัว ซึ่งจะกระตุ้นการรับรู้ให้เป็นรูปธรรมขึ้น เพราะในช่วงการเรียนรู้สิ่งแวดล้อมของเด็กปฐมวัย รูปทรงของสิ่งต่างๆจะมีสภาพเป็นนามธรรมหรือการรับรู้ที่ยังไม่กระจ่างชัด ซึ่งเมื่อเด็กมองดูสิ่งแวดล้อม เขาย่อมมองเห็นรูปร่าง รูปทรง มวล ปริมาตร และพื้นผิวของสิ่งนั้นสัมพันธ์กับการสร้างศิลปะของเขา การรับรู้สิ่งแวดล้อมจึงช่วยให้เด็กรู้จักการสังเกต การพินิจพิเคราะห์สิ่งต่าง ๆ และเขียนออกมาเป็นภาพได้

3. ด้านการคิด ขณะที่เด็กวาดภาพ เขาจะจัดระบบความคิดอย่างรวดเร็วและต่อเนื่องในอันที่จะควบคุมการแสดงออกให้เป็นไปอย่างที่ดี เด็กส่วนใหญ่เมื่อวาดภาพสิ่งใดสิ่งหนึ่งจะแปลความรูปทรงต่างๆออกมามากมายหลายชนิด และเกือบไม่ซ้ำกันในแต่ละครั้ง ภาพวาดของเด็กจะเปลี่ยนไปตามแง่มุมความคิดต่าง ๆ นั้น ซึ่งความคิดทั้งหมดย่อมมีความหมายสำหรับเขา การวาดภาพของเด็กจึงเปรียบเสมือนการแสดงออกทางความคิดทางหนึ่งของเด็กนั่นเอง (วิรุณ ตั้งเจริญ, 2526, หน้า 19)

สรุปองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับเด็กปฐมวัย วัยนี้เป็นวัยที่ต้องใช้ทักษะการประสานกันระหว่างกล้ามเนื้อส่วนต่าง ๆ ของร่างกายเป็นอย่างมาก รวมถึงส่วนของการรับรู้ ในการรับรู้สิ่งที่เป็นนามธรรมนั้นเด็กยังรู้ได้ไม่ชัดเจนนักและในด้านการคิด เด็กสามารถจะแปลความหมายรูปภาพที่เขาวาดได้หลากหลายซึ่งทำให้การวาดภาพของเด็กปฐมวัยต้องใช้องค์ประกอบมากกว่าวัยอื่น ๆ นั่นเอง

ภูมิหลังของโรงเรียนบ้านปาง อำเภอยะปราชัย จังหวัดเชียงใหม่

ประวัติของโรงเรียน

โรงเรียนบ้านปาง อำเภอยะปราชัย สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเชียงใหม่ เขต 3 ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2500 สร้างบนเนื้อที่ 7 ไร่ 4 งาน 60 ตารางวา ลักษณะภูมิประเทศเป็นพื้นที่ราบสูง ซึ่งสามารถมองเห็นภูเขาได้โดยรอบ ปัจจุบันโรงเรียนบ้านปางได้เปิดทำการสอนตั้งแต่ระดับอนุบาลถึงระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ประกอบด้วย นักเรียนชาย 113 คน นักเรียนหญิง 132 คน รวมนักเรียน 245 คน และข้าราชการครูชาย 7 คน ข้าราชการครูหญิง 9 คน ลูกจ้างประจำ 1 คน รวม 17 คน นักเรียนส่วนมากเป็นนักเรียนพื้นราบ มีไทยใหญ่มาเรียนเป็นส่วนน้อย ผู้ปกครองนักเรียนประกอบอาชีพรับจ้าง เช่น ทำนา ทำสวน ทำไร่ เป็นต้น

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการใช้กิจกรรมศิลปะวาดภาพเพื่อสร้างเสริมความคิดสร้างสรรค์ของนักเรียนชั้นอนุบาลดังนี้

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเปรียบเทียบกลุ่มควบคุมและกลุ่มทดลองที่ใช้กิจกรรมศิลปะเด็กปฐมวัย ดังที่จิตทนายวรรณ เดือนฉาย (2541) ได้ศึกษาเปรียบเทียบทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์ของเด็กปฐมวัยที่มีคะแนนทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์ในระดับต่ำระหว่างกลุ่มที่ได้รับการจัดกิจกรรมศิลปะวาดภาพนอกห้องเรียนและกลุ่มที่ได้รับการจัดกิจกรรมศิลปะวาดภาพในห้องเรียน ชั้นอนุบาลปีที่ 1 แบ่งกลุ่มทดลอง 15 คน ให้ได้รับการจัดกิจกรรมศิลปะวาดภาพนอกห้องเรียน และกลุ่มควบคุม 15 คน ให้ได้รับการจัดกิจกรรมศิลปะวาดภาพในห้องเรียน ผลการศึกษาพบว่าเด็กปฐมวัยที่ได้รับการจัดกิจกรรมศิลปะวาดภาพนอกห้องเรียนมีทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์สูงกว่าเด็กปฐมวัยที่ได้รับการจัดกิจกรรมศิลปะวาดภาพในห้องเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 และเพียงจิต โรจน์สุภรัตน์ (2531) ทำการศึกษาเปรียบเทียบความคิดสร้างสรรค์ระหว่างเด็กปฐมวัยที่ทำกิจกรรมวาดรูปเป็นกลุ่มกับรายบุคคล ผลการวิจัยพบว่า ความคิดสร้างสรรค์ระหว่างกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญและความคิด

สร้างสรรค์ของกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมภายหลังการทดลองสูงกว่าก่อนการทดลองอย่างมีนัยสำคัญ นอกจากนี้ ขวัญฟ้า รังสิยานันท์ (2531) ยังศึกษาเปรียบเทียบความคิดสร้างสรรค์ของเด็กปฐมวัยที่ได้จากการฟังนิทานด้วยการเล่าโดยใช้หุ่นกับรูปภาพ ว่า ความคิดสร้างสรรค์ด้านความคิดคล่องแคล่ว ความคิดริเริ่ม ความคิดละเอียดลออของเด็กปฐมวัยที่ได้จากการฟังนิทานด้วยการเล่าโดยใช้หุ่นกับรูปภาพไม่แตกต่างกัน แต่การเล่านิทานโดยใช้หุ่นและรูปภาพต่างช่วยพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ด้านความคิดคล่องแคล่ว ความคิดริเริ่ม ความคิดละเอียดลออเพิ่มขึ้น

ทั้งยังมีการศึกษาการใช้กิจกรรมศิลปะเพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ของเด็กอนุบาล พบว่าหลังจากทำกิจกรรมตามแผนการจัดกิจกรรมศิลปะเพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์สำหรับเด็กอนุบาล นักเรียนทำคะแนนแบบทดสอบหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียน โดย ดาราวรรณ ชะเวียง (2542) ซึ่งสอดคล้องกับการจัดกิจกรรมศิลปะนอกห้องเรียนเพื่อเสริมสร้างความคิดสร้างสรรค์ของนักเรียนชั้นอนุบาลปีที่ 2 ของ จันทรทิพย์ คำพา (2547) ที่ให้นักเรียนเรียนด้วยแผนการจัดกิจกรรมศิลปะนอกห้องเรียน ผลการศึกษาพบว่า แผนการจัดกิจกรรมศิลปะนอกห้องเรียนที่สร้างขึ้นในแต่ละแผนมีความเหมาะสมกับระดับอายุและความสนใจของนักเรียนและสามารถเสริมสร้างความคิดสร้างสรรค์นักเรียนให้สูงขึ้นได้ หลังจากทำกิจกรรมตามแผนการจัดกิจกรรมศิลปะนอกห้องเรียน นักเรียนมีพัฒนาการความคิดสร้างสรรค์สูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 และสอดคล้องกับการศึกษาการใช้กิจกรรมสร้างสรรค์สำหรับเด็กอนุบาลปีที่ 2 โรงเรียนวัดสุทธธรรมาราม จังหวัดนครนายก พบว่า นักเรียนทำคะแนนแบบทดสอบหลังทำกิจกรรมสร้างสรรค์ตามแผนการจัดกิจกรรมสร้างสรรค์นักเรียนชั้นอนุบาลปีที่ 2 มีพัฒนาการทางความคิดสร้างสรรค์เพิ่มขึ้น (จินดา วสุอุดม, 2541) และยังสอดคล้องกับการศึกษาผลของการจัดกิจกรรมศิลปะสร้างสรรค์ต่อเติมด้วยลายเส้นที่มีต่อความคิดสร้างสรรค์ของเด็กปฐมวัย โดยเปรียบเทียบทั้งคะแนนความคิดสร้างสรรค์โดยรวมและรายด้านของเด็กปฐมวัยก่อนและหลังได้รับการจัดกิจกรรมศิลปะสร้างสรรค์ต่อเติมด้วยลายเส้น พบว่า เด็กปฐมวัยที่ได้รับการจัดกิจกรรมกิจกรรมศิลปะสร้างสรรค์ต่อเติมด้วยลายเส้นมีความคิดสร้างสรรค์ทั้งโดยรวมและแยกรายด้านก่อนและหลังการจัดกิจกรรม มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 (ประสิทธิ์รักษ์ เจริญผล, 2547)

นอกจากนั้นได้มีการศึกษาพัฒนาการของเด็กปฐมวัยที่ได้รับการจัดประสบการณ์โดยใช้กิจกรรมสร้างสรรค์ตามแผนการจัดกิจกรรมศูนย์ศิลปะ พบว่า เด็กที่ใช้กิจกรรมสร้างสรรค์ตามแผนการจัดกิจกรรมศูนย์ศิลปะมีความคิดสร้างสรรค์สูงกว่าเด็กที่ได้รับการจัดประสบการณ์โดยใช้กิจกรรมสร้างสรรค์ตามแผนการจัดประสบการณ์ตามเทคนิคการสอนแบบรับภาษา (สายสุดา ตาบัง, 2545) และมีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในเรื่องความคิดสร้างสรรค์ของ ปิยาพร นันทะพงษ์ (2534)

ที่ได้มีการศึกษาพฤติกรรมการสอนเพื่อส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ของนักเรียนชั้นอนุบาล 1 โรงเรียนอนุบาลแพร่ พบว่า ความคิดสร้างสรรค์ของนักเรียนอนุบาลมีพัฒนาการมากขึ้นถ้าครูมีพฤติกรรมที่ส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์

จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สรุปได้ว่า ความคิดสร้างสรรค์เป็นสิ่งที่พัฒนาขึ้นได้ โดยการจัดกิจกรรมและบรรยากาศที่ส่งเสริมให้เด็กได้ใช้ความคิดและจินตนาการที่เหมาะสม และส่วนใหญ่เด็กมีพัฒนาการทางความคิดสร้างสรรค์ในหลาย ๆ ด้าน ได้แก่ ความคิดคล่อง ความคิดริเริ่ม ความคิดยืดหยุ่นและความคิดละเอียดลออ

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved